

Monitoring invoering
vernieuwd examen-
programma culturele
en kunstzinnige
vorming h/v

Onderzoek naar docentervaringen in havo en vwo 4

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

slo

Monitoring invoering vernieuwd examen- programma culturele en kunstzinnige vorming h/v

Onderzoek naar docentervaringen in havo en vwo 4

Februari 2019

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2019 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs: Pascal Marsman, Ange Taminiau, Bart Penning de Vries

Informatie

SLO

Afdeling: Advies en onderzoek

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN: 7.7885.768

Inhoud

1.	Inleiding	5
1.1	Opmaat	5
1.2	Aanleiding	5
1.3	Vraagstelling en theoretisch kader	7
1.4	Onderzoeksopzet	8
2.	Responsbeschrijvingen	11
3.	Resultaten	13
3.1	Vorbereiding invoering	13
3.2	De onderwijspraktijk	16
3.3	Onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid	23
4.	Conclusies en aanbevelingen	31
4.1	Samenvattend overzicht	31
4.2	Aanbevelingen	34
	Referenties	35
	Bijlage	37

1. Inleiding

1.1 Opmaat

Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) is een verplicht schoolexamenvak dat door alle leerlingen havo en vwo wordt gevolgd en afgerond en dat voor het eindexamen meetelt in het zogenoemde combinatiecijfer. Voor het examen 2018 ging dat voor CKV om 61.694 examenkandidaten havo en om 41.874 examenkandidaten vwo (Cito, 2018).

Het vernieuwde schoolexamenprogramma Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) havo/vwo is in het schooljaar 2017-2018 gestart voor alle vierdeklassers havo en vwo. De verwachting is dat deze leerlingen uit havo 4 het 'nieuwe' CKV aan het eind van dat schooljaar (juli 2018) hebben afgerond. Het cijfer van dit schoolexamen zal voor hen meetellen bij het examen in mei 2019. De vwo-leerlingen uit dit cohort ronden het vak naar verwachting af in het schooljaar 2018-2019 en het cijfer van dit schoolexamen telt mee bij hun examen in 2020.

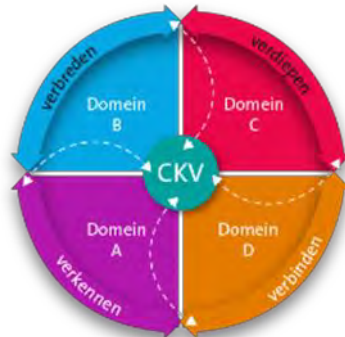
1.2 Aanleiding

Aanleiding voor de vernieuwing van CKV was het *Wetsvoorstel bovenbouw havo/vwo* van het ministerie van OCW in 2013. Daarin werd aangegeven dat het vak CKV moet worden herzien met als doel scholen meer ruimte te geven voor de eigen invulling van het vak. Dit om de prestaties van leerlingen te verbeteren, excellent onderwijs te realiseren en leerlingen goed toegerust te laten doorstromen naar het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt. Om meer ruimte te creëren voor schooleigen keuzes in het vak CKV is o.a. de verplichting vervallen om actief aan minimaal zes (havo) of acht (vwo) culturele activiteiten deel te nemen. CKV is echter wel als verplicht schoolexamenvak behouden. Ook moest deze vernieuwing een kwaliteitsimpuls aan het vak geven: door innovatieve vormen van kunst- en cultuuronderwijs erbij te betrekken zouden leerlingen het vak meer gaan waarderen. (Ministerie OCW, 2013; Vernieuwingscommissie CKV, 2014).

De speciaal hiertoe in het leven geroepen Vernieuwingscommissie CKV heeft uiteindelijk in 2015 een nieuw schoolexamenprogramma CKV voor havo en vwo opgeleverd. Doel van dit schoolvak is 'kunst actief meemaken': In het rapport *Advies examenprogramma CKV havo/vwo* (2014) geeft de commissie een onderbouwing voor het tot stand komen van het nieuwe examenprogramma en geeft zij een toelichting op de uitgangspunten van dit vernieuwde schoolvak. Enkele citaten uit het rapport:

- *Bij CKV gaat het om het actief ervaren van kunst door kunstuitingen in levensechte professionele contexten mee te maken.*
- *Kunstreceptie en -reflectie worden in overeenstemming met wetenschappelijke inzichten, opgevat als een actief, constructief en productief proces. Kunst ervaren en beschouwen is geen kwestie van passief consumeren, maar vraagt van leerlingen een actieve betrokkenheid, inzet en het kunnen toepassen van relevante kennis en vaardigheden. Omdat bovendien de betekenis van kunst nooit helemaal vastligt, is het meemaken van kunst zowel een ervaring als een creatief proces, dat een open en onderzoekende houding vereist.*
- *Om de leerling in staat te stellen kunst actief mee te maken, worden in het nieuwe CKV bij de leerlingen de daarvoor geëigende (open, creatieve en onderzoekende) houding, de noodzakelijke kennis en de benodigde vaardigheden ontwikkeld.*

Concreet bestaat het nieuwe examenprogramma CKV uit vier domeinen (A t/m D) en is het opgezet als een doorlopend proces dat gedeeltelijk of in zijn geheel herhaald kan worden. Door deze cyclische opbouw en het steeds schakelen tussen de verschillende domeinen (verkennen, verbreden, verdiepen en verbinden), is de inhoudelijke samenhang in het programma vergroot (zie figuur 1).

Figuur 1: Inhoudelijke samenhang tussen de domeinen in het nieuwe CKV. (Bron: Advies examenprogramma CKV havo/vwo).

In domein A 'verkennen' staat de kunstervaring van de leerling centraal. De leerling denkt na over zijn tot dan toe opgedane ervaringen met kunst. Wat heb ik gezien of gehoord? Wat versta ik onder kunst? Welke kunstdisciplines spreken me aan en waarom? Daarnaast legt de leerling zijn persoonlijke ervaringen naast die van bijvoorbeeld klasgenoten of professionals zoals de kunstenaars zelf, recensenten of programmeurs van popfestivals of theaters.

Het 'verbreden' (domein B) is gericht op het opdoen van nieuwe ervaringen en het leren kennen van voor de leerling nieuwe kunstdisciplines. De ene leerling kan tijdens het bezoek aan bijvoorbeeld een dansvoorstelling getriggerd worden door de choreografie, de andere leerling juist weer door de muziek of de totale encenering (of specifiek de belichting of kostuums). Deze nieuwe interesse of fascinatie kan opmaat zijn voor verder onderzoek zoals de leerlingen dat in domein C 'verdiepen' gaan uitvoeren. In dit domein doen leerlingen onderzoek naar een van de aspecten van een artistiek creatief proces. Een dergelijk proces omvat de zowel de productie, bemiddeling als receptie en verwerking van kunstuitingen. Hoewel het examenprogramma CKV duidelijk is over het aantal disciplines dat leerlingen moeten verkennen (verschil havo en vwo), en het brede terrein van kunst en cultuur inkleurt door het werken vanuit elf dimensies (zoals schoonheid en lelijkheid, herkenning en vervreemding, of autonoom en toegepast), hebben school en leerling ruimte om binnen die kaders eigen keuzes te maken.

Domein D is een verbindend domein. Leerlingen lichten aan het eind van het vak hun ervaringen, beschouwingen en onderzoeken uit domein A, B, C en D toe en documenteren en presenteren hun bevindingen. Het reflecteren is onderdeel van een doorlopend proces en komt in alle domeinen van CKV aan bod.

Het nieuwe examenprogramma geeft onder andere meer aanknopingspunten voor verbreding en verdieping (zie hiervoor de domeinen B en C):

- verbreding door aandacht voor de manier waarop kunst in onze tijd gepresenteerd en ervaren wordt;
- verbreding door aandacht voor kunst buiten de 'comfortzone' van de leerlingen;
- verdieping doordat leerlingen de kennis en vaardigheden verwerven die nodig zijn om kunstuitingen in hun context te kunnen onderzoeken.

Het nieuwe examenprogramma CKV is ingevoerd in het schooljaar 2017-2018. Aanleiding voor dit onderzoek is zicht te krijgen op hoe de beoogde verandering in het examenprogramma CKV in de dagelijkse lespraktijk door docenten en leerlingen wordt vormgegeven (uitgevoerd) en ervaren. In het schoolvak CKV staat 'kunst actief meemaken' voorop. Maar hoe gebeurt dat in de praktijk? Op welke manier doen leerlingen bijvoorbeeld nieuwe kunstervaringen op? Welke dimensies en kunstdisciplines verkennen of ervaren ze? En met welke nieuwe kennis, bijbehorende vaktaal en kunstgerelateerde vragen gaan de leerlingen op onderzoek? Wat zijn hun onderzoeksvragen, wat zijn hun bevindingen en wat leren ze daarvan?

Hoe kunnen leerlingen door het vak CKV een cultureel groeiproces doormaken (wat gebeurt er daadwerkelijk met het beoogde examenprogramma) en hoe begeleiden en bewaken hun docenten CKV dit proces? Daarnaast is onderzocht waar docenten (en hun leerlingen) met betrekking tot dit nieuwe examenprogramma tevreden over zijn en/of waar ze (nog) eventuele knelpunten ervaren. Andere monitorvragen gaan in op hoe docenten CKV zich hebben voorbereid op de invoering. Hebben docenten CKV hierbij gebruik gemaakt van bijvoorbeeld de beschikbare digitale Handreiking CKV (SLO) of hebben ze nascholing gevolgd? Ook zijn er monitorvragen die ingaan op de dagelijkse onderwijspraktijk. Maken docenten bijvoorbeeld gebruik van een nieuwe lesmethode (Contrast of StArt) en/of gebruiken ze eigen lesmateriaal en CKV-onderzoeksopdrachten?

1.3 Vraagstelling en theoretisch kader

De theoretische achtergrond van dit onderzoek wordt gevormd door de typologie van curriculaire verschijningsvormen (Van den Akker, 2003; zie tabel 1.1). Dit onderscheid in verschijningsvormen onderstreept de gelaagdheid van het curriculum.

Tabel 1.1: *Curriculaire verschijningsvormen (Van den Akker, 2003).*

Beoogd curriculum	Imaginaire	Opvattingen, wensen en idealen (basisvisie)
	Geschreven	Documenten en materialen (examenprogramma's, syllabi, handreikingen, lesmateriaal)
Geïmplementeerd curriculum	Geïnterpreteerd	Oordelen en interpretaties van docenten, examenmakers en uitgevers
	Uitgevoerd	Feitelijke onderwijsleerproces
Gerealiseerd curriculum	Ervaren	Ervaringen van leerlingen
	Geleerd	Leerresultaten bij leerlingen

De hoofdvraag van het onderzoek is:

In hoeverre wordt de beoogde vernieuwing van CKV geïmplementeerd en gerealiseerd in de onderwijspraktijk?

Deze onderzoeksvraag valt uiteen in de volgende vier deelvragen die zijn gekoppeld aan het beoogd, geïmplementeerd en gerealiseerd curriculum:

1. Wat vinden docenten van de beoogde vernieuwing van CKV? [geïnterpreteerd]
2. Welke maatregelen worden op schoolniveau genomen om de invoering van het vernieuwde schoolexamenprogramma CKV te faciliteren? [uitgevoerd]
3. Hoe vertalen docenten de beoogde vernieuwing van CKV concreet naar de onderwijspraktijk? [uitgevoerd]
4. Hoe ervaren leerlingen het vernieuwde CKV? [ervaren]

In onderstaande tabel worden de deelvragen verder gespecificeerd in onderzoeksvariabelen.

Tabel 1.2: *Onderzoeksvariabelen per deelvraag.*

Deelvraag	Variabelen
1. Wat vinden docenten van de beoogde vernieuwing van CKV?	<ul style="list-style-type: none"> • bekendheid vernieuwing • interpretatie vernieuwing • beoordeling vernieuwing (helderheid, impact, overladenheid, uitvoerbaarheid met betrekking tot elementen van het spinnenweb met daarbij aandacht voor de relevante thema's van de vernieuwing*)
2. Welke maatregelen worden op schoolniveau genomen om de invoering van het vernieuwde schoolexamenprogramma CKV te faciliteren?	<ul style="list-style-type: none"> • facilitering van de betrokkenen, bijvoorbeeld: <i>tijd voor (de voorbereiding van) de invoering, (behoefte aan) bijscholing, overleg met collega's</i>
3. Hoe vertalen docenten de beoogde vernieuwing van CKV concreet naar de onderwijspraktijk? Wat zijn hun ervaringen?	<ul style="list-style-type: none"> • invulling van de onderwijspraktijk, bijvoorbeeld: <i>elementen van het spinnenweb met daarbij specifieke aandacht voor de relevante thema's van de vernieuwing</i>
4. Hoe ervaren leerlingen het vernieuwde CKV?	<ul style="list-style-type: none"> • invulling van de onderwijspraktijk, bijvoorbeeld: <i>elementen van het curriculair spinnenweb met daarbij specifieke aandacht voor de relevante thema's van de vernieuwing zoals kunst actief meemaken, kunst buiten de eigen comfortzone, onderzoek doen.</i>

1.4 Onderzoeksopzet

Het onderzoek wordt uitgevoerd onder docenten CKV havo en vwo en beslaat twee schooljaren. In dit rapport wordt verslag gedaan van het onderzoek onder docenten die in 2017-2018 in 4havo en 4vwo zijn gestart met het nieuwe programma. De vragenlijsten zijn uitgezet aan het eind van het schooljaar (juni 2018) zodat scholen al enige ervaring hadden opgedaan met het vernieuwde schoolexamenprogramma. In het najaar van 2018 heeft er een verdiepingsslag plaatsgevonden door in gesprek te gaan met docenten CKV (tijdens schoolbezoek en de landelijke bijeenkomst voor docenten CKV).

In het schooljaar 2018-2019 zullen opnieuw gegevens worden verzameld. Deze keer onder docenten en leerlingen in 4/5havo en 4/5vwo.

De onderzoeksactiviteiten zijn beschreven in onderstaande tabel. De activiteiten A en B zijn onderdeel van de monitor CKV 2018. In de monitor CKV 2019 komen ook de andere onderdelen (C, D of E) aan bod.

Tabel 1.3: *Onderzoeksactiviteiten per deelvraag*

Deelvraag	Onderzoeksactiviteiten
1. Wat vinden docenten van de beoogde vernieuwing van CKV?	A. vragenlijstonderzoek onder docenten. B. in gesprek met docenten CKV (schoolbezoeken en focusgroep/landelijke bijeenkomst).
2. Welke maatregelen worden op schoolniveau genomen om de invoering van het vernieuwde schoolexamenprogramma CKV te faciliteren?	
3. Hoe vertalen docenten de beoogde vernieuwing van CKV concreet naar de onderwijspraktijk?	
4. Hoe ervaren leerlingen het vernieuwde CKV?	C. vragenlijstonderzoek onder leerlingen. D. leerlinginterviews tijdens schoolbezoeken <i>of</i> E. regiobijeenkomsten met (docenten en) leerlingen.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van een digitale docentvragenlijst van 40 vragen. De vragen zijn gericht op de voorbereiding van de invoering, de onderwijspraktijk en onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo (zie Tabel 1.4).

Tabel 1.4: *Hoofd- en subthema's docentvragenlijst.*

Vorbereiding invoering	De onderwijspraktijk	Onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid
Met betrekking tot o.a.: <ul style="list-style-type: none"> • Inhoud van het vernieuwde examenprogramma CKV • Digitale handreiking CKV • Professionalisering • Voorbereidingstijd 	Met betrekking tot o.a.: <ul style="list-style-type: none"> • Invulling van de vier domeinen CKV • Verschillende kunstdisciplines • Verschillende dimensies • Vormen van onderzoek binnen CKV • Afstemming met culturele partners • Reflecteren 	Met betrekking tot o.a.: <ul style="list-style-type: none"> • Het behalen van CKV-doelstellingen • Studielasturen (SLU's) • Uitvoeren van onderzoek • CKV binnen het combinatiecijfer

Via diverse kanalen, van onder andere VONKC, LKCA en SLO, zijn docenten CKV uitgenodigd om mee te doen aan dit onderzoek. In totaal hebben 88 docenten gehoor gegeven aan deze uitnodiging. Er zijn 77 docenten daadwerkelijk aan de vragenlijst over dit nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo begonnen en hebben die in meer of mindere mate beantwoord en afgerond. Alle ingevulde vragenlijsten zijn anoniem verwerkt. De gegevens zijn vervolgens opgeschoond en geanalyseerd met behulp van statistiekprogramma R (R Core Team, 2013). Hierbij is gebruik gemaakt van beschrijvende analyses. Van de gesprekken met docenten zijn interne verslagen gemaakt. De uitkomsten van deze gesprekken zijn benut om de resultaten van de vragenlijsten te verdiepen.

In dit rapport worden de uitkomsten van de monitor CKV 2018 grotendeels gepresenteerd in tabellen en grafieken en op hoofdlijnen beschreven. ¹

¹ Met dank aan alle docenten CKV die hebben meegewerkt aan het onderzoek.

2. Responsbeschrijvingen

Dit rapport geeft de resultaten weer van het vragenlijstonderzoek onder docenten CKV betreffende de invoering van het vernieuwde examenprogramma CKV havo/vwo. Het onderzoek vond plaats in de periode juni/juli 2018 onder docenten CKV die in het schooljaar 2017-2018 zijn gestart met het nieuwe examenprogramma CKV voor leerlingen van havo 4 en vwo 4. In dit hoofdstuk wordt de groep docenten beschreven die de vragenlijst heeft ingevuld.

- De vragenlijst CKV havo/vwo is ingevuld door 77 docenten; 55 docenten hebben de vragenlijst volledig ingevuld. De informatie zoals gegeven door deze 55 docenten is de basis voor de beschrijving van de resultaten.
- De groep respondenten bestaat uit voornamelijk ervaren docenten: 55% van de docenten heeft meer dan 10 jaar ervaring, 38% van de docenten tussen de 1 en 10 jaar en 7% minder dan 1 jaar.
- De respondenten hebben over het algemeen een kunstvakopleiding op hbo-niveau (71%). Een kwart van de docenten heeft aan deze opleiding een universitaire master toegevoegd (24%). 29% docenten hebben een universitaire opleiding en 1 docent is gepromoveerd.
- Kunstvakken die door de respondenten worden gegeven zijn CKV (96%), kunst (algemeen) (44%), kunst (beeldende vormgeving) (42%), tehatex (22%), kunst (drama) (9%), muziek (7%), kunst (dans) (4%), CKV-junior (2%), kunst (muziek) (2%).
- De meest voorkomende combinatie van gegeven vakken (door 29% van docenten) is CKV in combinatie met kunst (beeldende vormgeving) en kunst (algemeen). Daarna is de meest voorkomende combinatie CKV en tehatex (16%) of alleen CKV (16%). Alle andere combinaties komen minder dan 5% voor.
- De gemiddelde lestijd per week is 85 minuten voor havo 4 en 78 minuten voor vwo 4.
- 7% van de respondenten is de enige docent CKV op school, 16% geeft CKV samen met één collega, 24% met twee anderen, en 24% met drie anderen. 29% heeft vier of meer collega-docenten CKV.

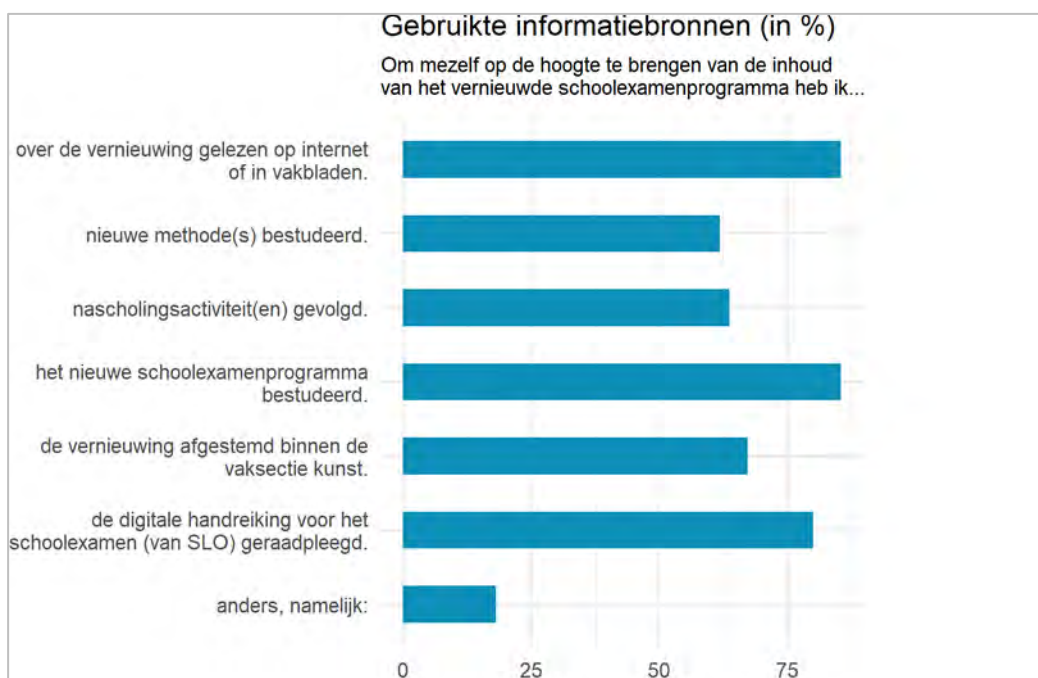
3. Resultaten

Dit hoofdstuk bevat de reacties van docenten op vragen die gericht zijn op de uitvoering van het beoogde examenprogramma. De vragen hebben o.a. betrekking op de manier waarop zij zich hebben voorbereid op de invoering of hoe zij de verschillende domeinen van het examenprogramma hebben geïnterpreteerd en vertaald naar hun onderwijspraktijk.

3.1 Voorbereiding invoering

Gebruikte informatiebronnen

Docenten is gevraagd welke informatiebronnen zij hebben geraadpleegd om zichzelf op de hoogte te brengen van het vernieuwde examenprogramma CKV (zie grafiek 3.1). Elke aangegeven informatiebron is door een groot deel van de docenten gebruikt. Het meest geraadpleegd zijn het schoolexamenprogramma, het internet en de vakbladen. Daarna volgt de digitale *Handreiking schoolexamen CKV*. De docenten konden meerdere antwoorden selecteren bij deze vraag en de docenten hebben allemaal meerdere bronnen geraadpleegd om zichzelf te informeren over het nieuwe programma. In totaal 25% van de docenten geeft aan alle bronnen gebruikt te hebben. Bij 'anders' werd voornamelijk genoemd: de eigen methode gemaakt/ aan het maken (9%); onderdeel van mijn studie (4%) en de vernieuwing afgestemd binnen de vaksectie CKV (4%).

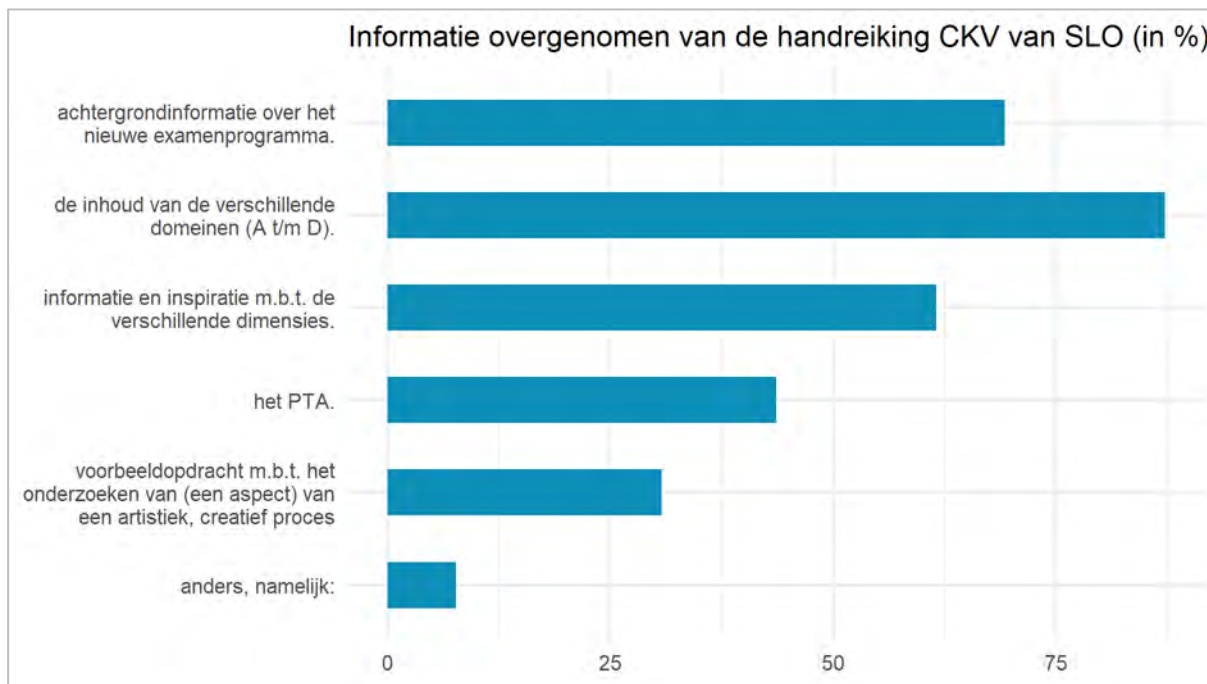

Grafiek 3.1: Gebruikte informatiebronnen, in % (n = 55).

Handreiking schoolexamen CKV

In de vragenlijst zijn docenten bevestigd over het gebruik van de digitale handreiking CKV². Ruim 71% van de docenten heeft ter voorbereiding deze website geraadpleegd voor informatie en suggesties (zoals voorbeeldmatige uitwerkingen van het PTA, de 11 dimensies of onderzoeksopdrachten).

In grafiek 3.2 is te zien dat docenten de handreiking voornamelijk hebben gebruikt voor informatie over de verschillende domeinen. Andere veelgebruikte rubrieken betreffen de achtergrondinformatie over het nieuwe examenprogramma CKV en informatie en inspiratie met betrekking tot de verschillende dimensies. Onder het kopje 'anders, namelijk' werd genoemd: informatie zoeken over onderzoeksopdrachten (zowel kleine als grote opdrachten) en het maken van eigen rubrics voor het beoordelen van CKV.

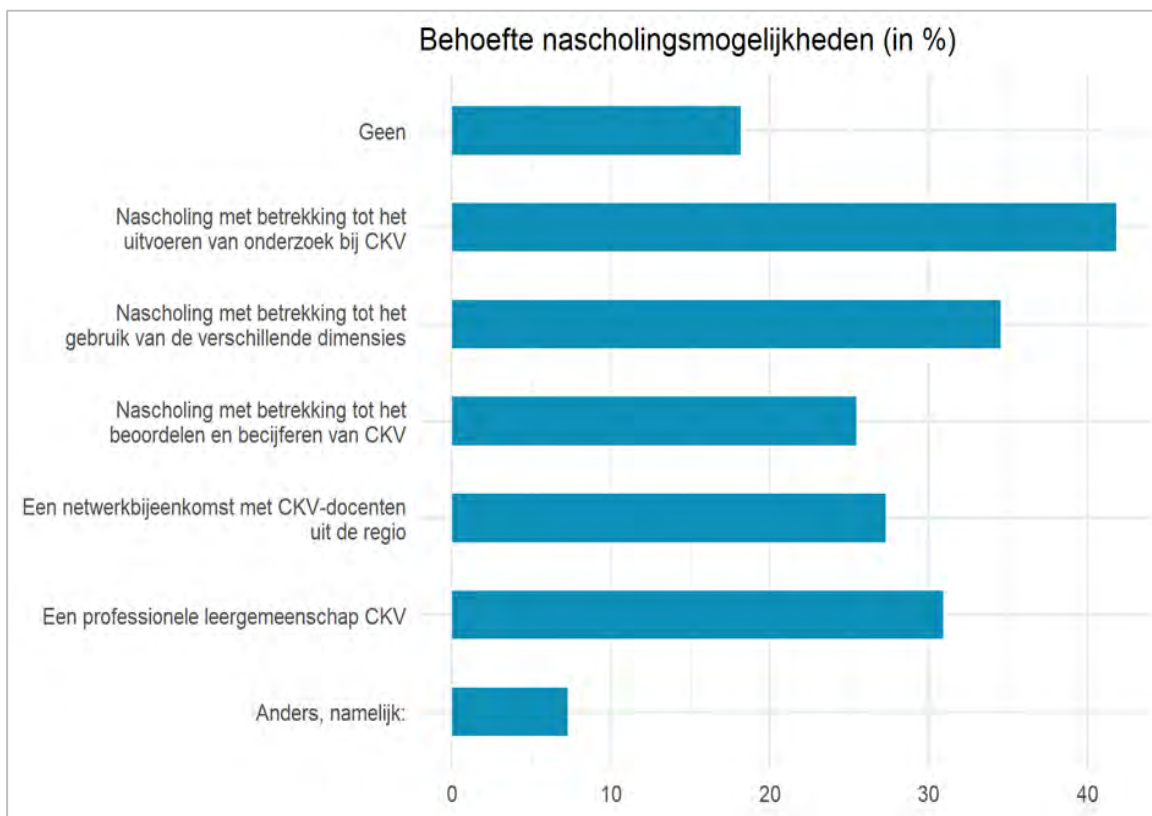

Grafiek 3.2: Informatie en suggesties overgenomen van de digitale handreiking CKV.

Behoeft nascholingsmogelijkheden

Bij de vraag of docenten behoefte hebben aan nascholing, geeft 42% aan dat ze behoefte hebben aan scholing met betrekking tot het uitvoeren van onderzoek bij CKV. Bij 35% van de docenten gaat het om scholing met betrekking tot het gebruik van dimensies. 18% van de docenten geeft aan geen behoefte te hebben aan nascholing (zie grafiek 3.3). Bij 'anders' wordt genoemd: scholing in het uitvoeren, beoordelen en becijferen van onderzoek of over CKV en *Art based Learning*. Tevens worden de scholingsdagen van VONKC, Staal & Roeland en KCR genoemd.

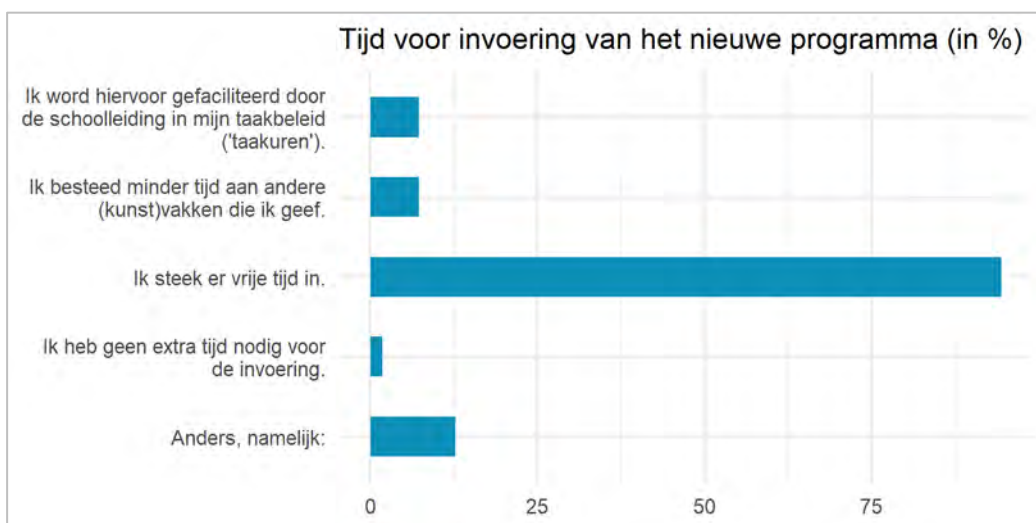
² <http://handreikingschoolexamen.slo.nl/ckv>

Grafiek 3.3: Behoeft nascholingsmogelijkheden.

Beschikbare tijd voor invoering

Grafiek 3.4 laat zien dat vrijwel alle docenten extra tijd nodig hebben voor de invoering – slechts 2% geeft aan dat niet nodig te hebben. Deze extra tijd komt veelal uit de eigen vrije tijd van docenten. In sommige gevallen worden de docenten gefaciliteerd door hun schoolleiding (7%), in één geval is dat voldoende (2%). Bij 'anders' zien we wel dat sommige docenten op andere wijzen ondersteund worden: bijvoorbeeld doordat er uren zijn voor kunstcoördinatie, studiedagen of studietijd (voorbereiding CKV als onderdeel van de eigen master kunsteducatie).

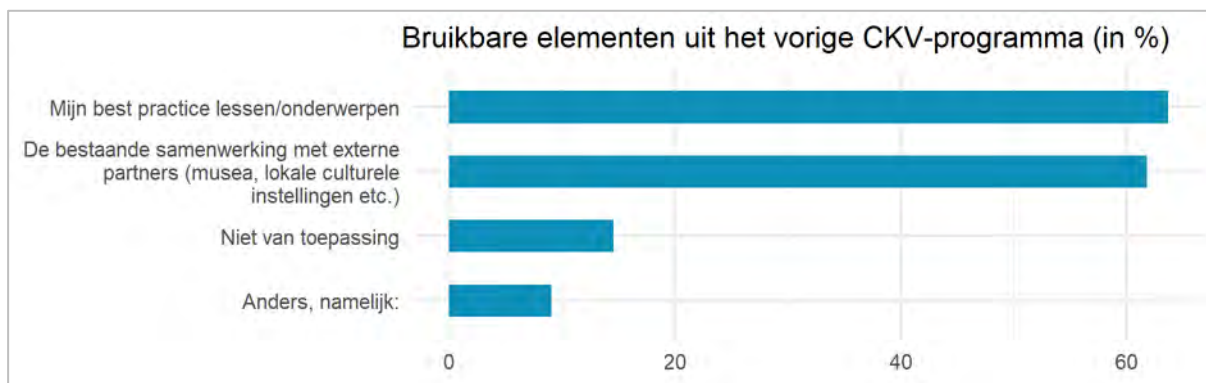

Grafiek 3.4: Extra tijd voor de invoering van het nieuwe programma

Bruikbare elementen vorige programma

De impact van en tijdsinvestering van het invoeren van een nieuw programma worden mede beïnvloed door de hoeveelheid elementen die uit een eerder programma kunnen worden ingepast. In grafiek 3.5 is te zien dat 64% van de docenten hun *best practice* lessen hebben kunnen inpassen in het nieuwe programma. Daarnaast heeft 62% van de docenten de samenwerking met externe partners opnieuw kunnen voortzetten. 15% van docenten zien geen bruikbare elementen uit het 'oude' programma die ze kunnen benutten.

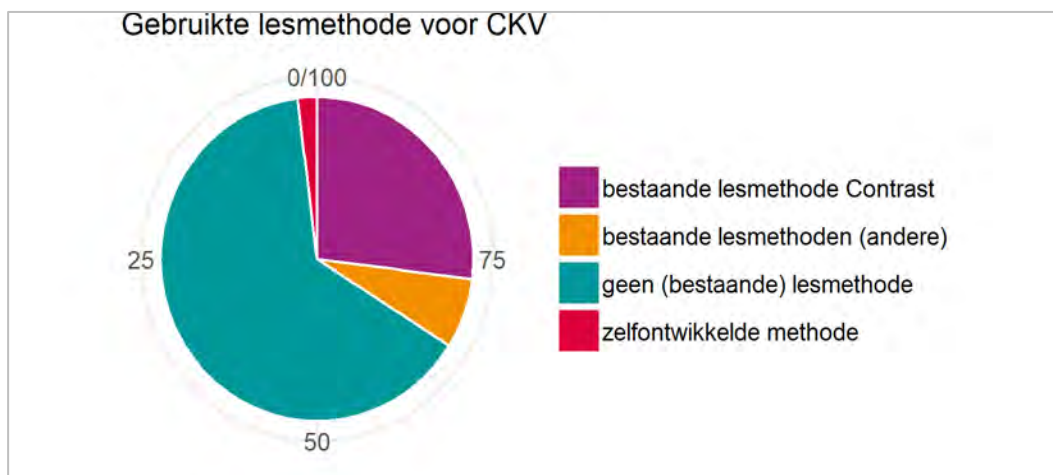
Bij 'anders' worden als bruikbare elementen nog genoemd: creatief en kritisch denken, kunst analyseren, kunstautobiografie, lessen van collega's, praktische opdrachten.

Grafiek 3.5: Bruikbare elementen uit het oude CKV-programma.

Lesmateriaal

Het grootste deel van de docenten (64%) gebruikt geen (bestaande) lesmethode voor CKV, en 2% een zelfontwikkelde methode. Van de bestaande lesmethodes, is *Contrast* de meest gebruikte (27%).

Grafiek 3.6: Gebruikte lesmethode voor CKV.

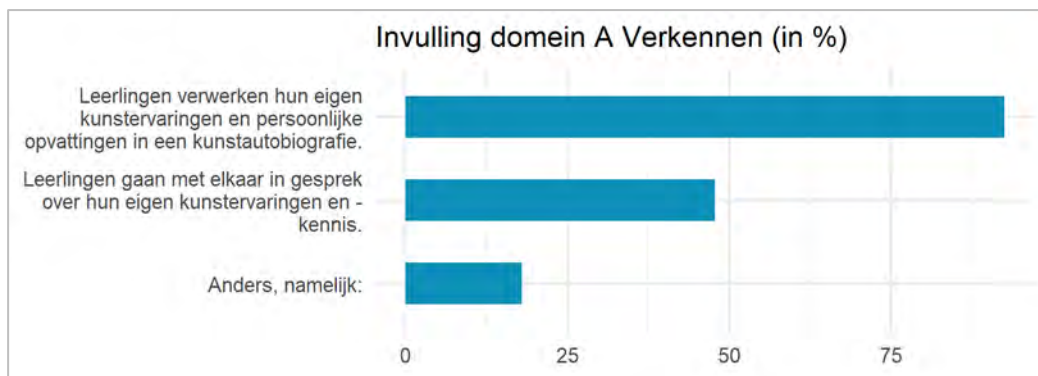
3.2 De onderwijspraktijk

De docenten zijn ook per domein (A t/m D) gevraagd naar hun bevindingen en ervaringen. Om een zo breed mogelijk beeld te geven van de onderwijspraktijk van het nieuwe CKV wordt in deze sectie de respons getoond van alle docenten die de vraag beantwoord hebben. Echter, omdat niet alle docenten alle vragen beantwoord hebben, is het aantal reacties variabel. Het aantal reacties per vraag zal daarom steeds worden vermeld.

3.2.1 Focus op de domeinen

Domein A Verkennen

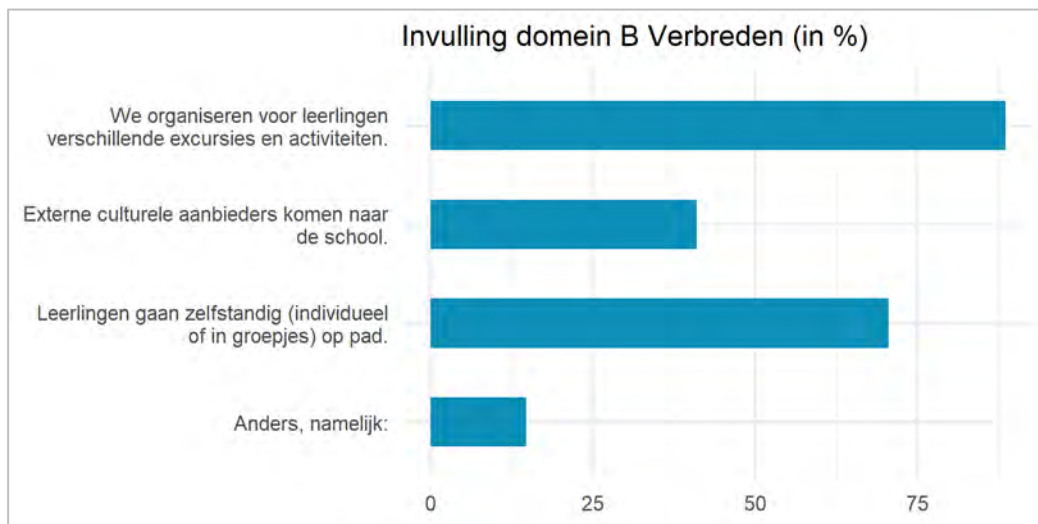
In domein A laten bijna alle docenten (93%) de leerlingen hun kunstervaringen en opvattingen verwerken in een kunstautobiografie. Leerlingen gaan bij 48% van de docenten met elkaar in gesprek over hun kunstervaringen. Bij het item 'anders' (18%) worden invullingen genoemd als het maken van introducerende kunstfilmpjes, culturele routes door de stad, de inleidende les door de docent, mondelinge entreeoetsen, lessen over kunst analyseren, het uitvoeren van verkennende opdrachten uit de lesmethode, het maken van een schriftelijke opdracht en de presentatie van een favoriet kunstwerk.

Grafiek 3.7: Invulling domein A Verkennen (n= 67)

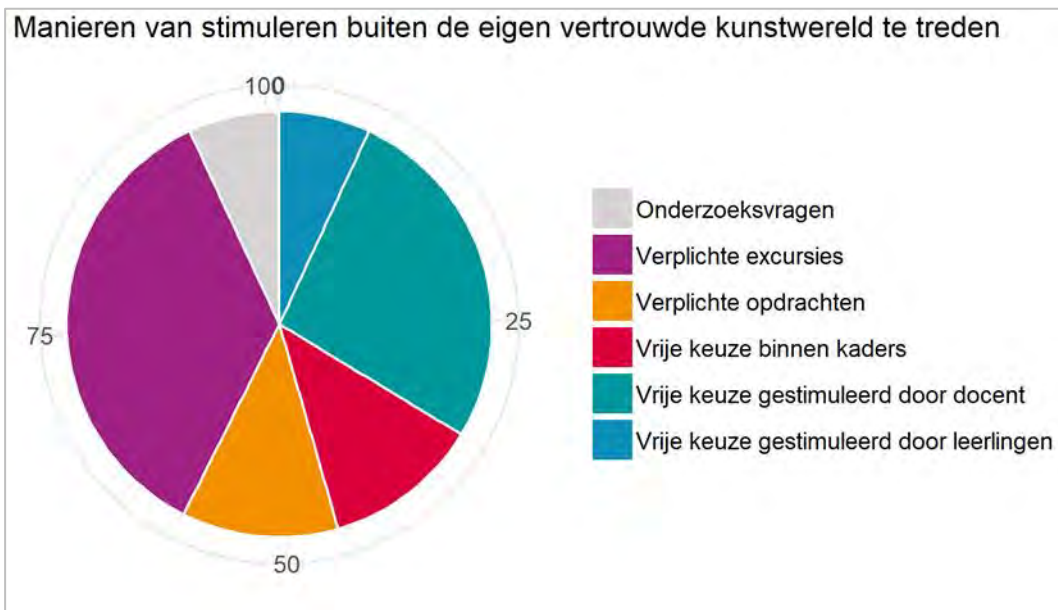
Domein B Verbreden

Domein B wordt door docenten ingevuld met het organiseren van excursies en activiteiten (89%). Ook laten ze de leerlingen er zelfstandig opuit gaan (71%) en worden culturele aanbieders naar de school gehaald (41%). De leerlingen worden gestimuleerd om in contact te komen met verschillende kunstuitingen. 87% van de docenten maakt hiervoor gebruik van bestaande contacten met culturele instellingen.

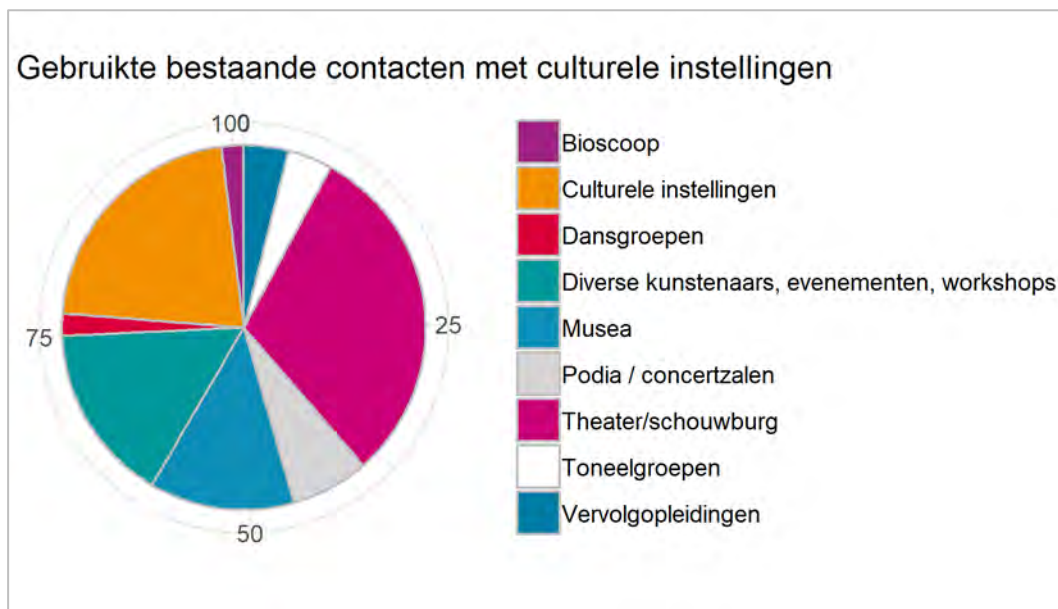
Grafiek 3.8: Invulling domein B Verbreden (n=61)

In grafiek 3.9 wordt zichtbaar hoe docenten leerlingen stimuleren om buiten de eigen vertrouwde kunstwereld te treden. In de helft van de gevallen vindt dit plaats door verplichte excursies en opdrachten. In de andere helft zijn leerlingen vrij om een eigen keuze te maken, al dan niet binnen door de docent aangegeven kaders. Docenten geven aan dat ze de leerlingen de keuze geven om samen te werken omdat dat houvast geeft. Ook het bieden van een stappenplan en het coachen tijdens de les geeft houvast. Het aanbieden van verschillende nieuwe kunstuitingen op school draagt ook bij aan kennismaken met nieuwe kunstvormen.

Grafiek 3.9: Manieren van stimuleren buiten de eigen vertrouwde kunstwereld te treden (n=61).

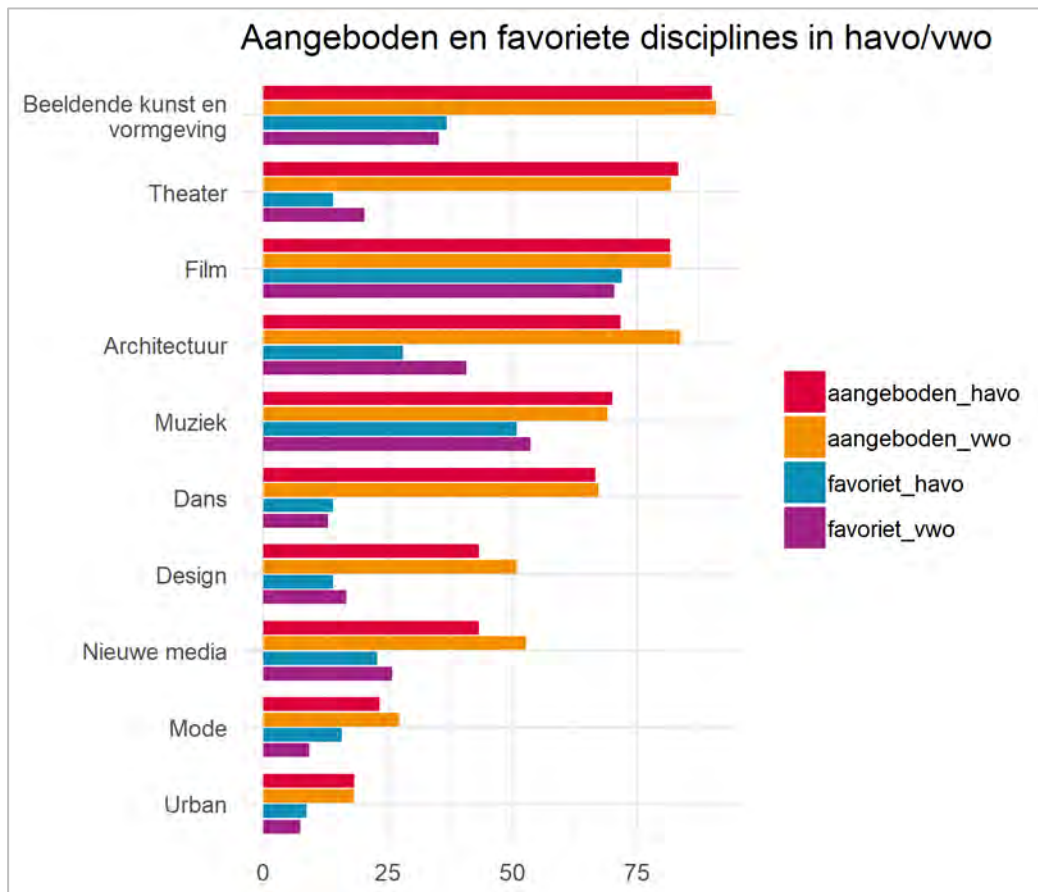
Bij domein B worden de leerlingen gestimuleerd om in contact te komen met verschillende kunstuitingen. Van de docenten CKV geeft 13% aan dat zij geen gebruik maken van contacten met culturele instellingen. 87% (n=61) geeft aan dat zij daarvan wel gebruik maken. In het geval van een positief antwoord geven docenten aan welke culturele instellingen dat zijn, zie grafiek 3.10.

Grafiek 3.10: Gebruikte bestaande contacten met culturele instellingen (n=61).

Kunstdisciplines

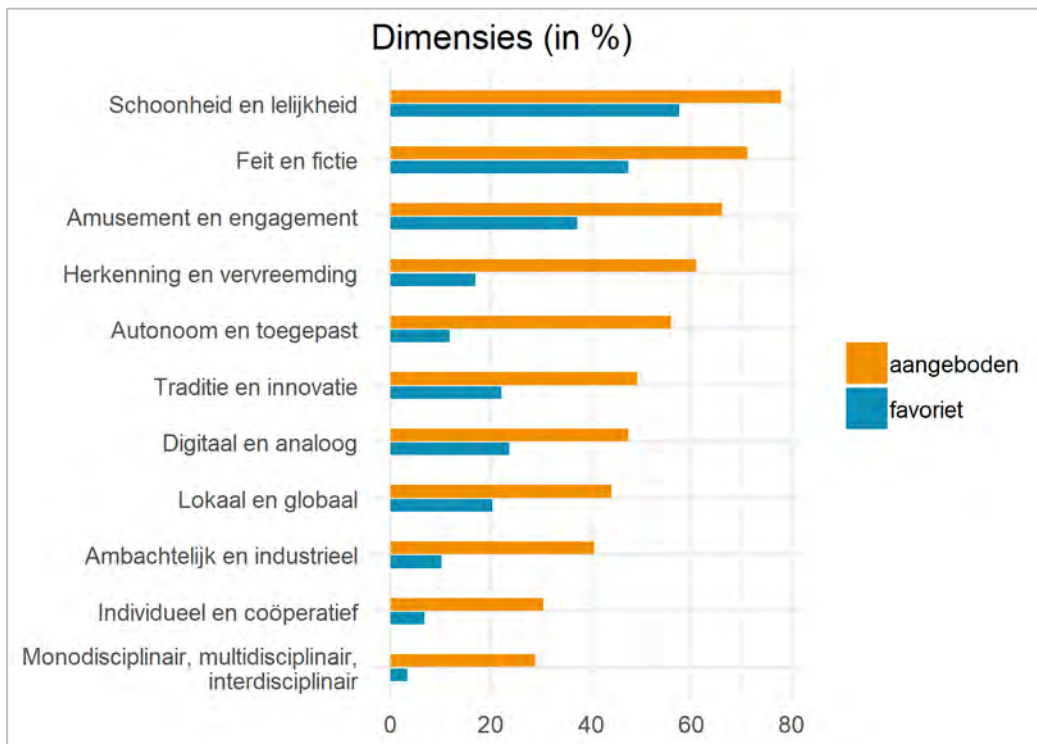
Voor havo en vwo wordt beeldende kunst en vormgeving het meeste aangeboden (respectievelijk 90% en 91%). Zowel bij havo als vwo wordt film het vaakst als favoriet van de leerlingen aangemerkt, gevolgd door muziek. Alle scholen bieden conform het examenprogramma minimaal 3 disciplines aan voor havo en 4 voor vwo. Onder item 'anders' wordt genoemd: fotografie (6x), typografie, animatie, cultureel erfgoed, oosterse vechtkunst, poëzie en videoclips. Zie voor verdere nuances grafiek 3.11.

Grafiek 3.11: Aangeboden en favoriete disciplines in havo/vwo (n=61).
Percentage aangeboden disciplines, in havo (n= 60) en vwo (n=55).

Dimensies

In domein B worden 11 dimensies onderscheiden. Scholen kunnen meerdere dimensies aanbieden. De meest aangeboden dimensie is Schoonheid en lelijkheid (78%) gevolgd door Feit en fictie (71%). Leerlingen lijken die dimensies volgens de docenten als favorieten te hebben. 16% van de scholen biedt alle 11 dimensies aan. De meeste scholen (80%) bieden tussen de 3 -7 dimensies aan (zie grafiek 3.12).

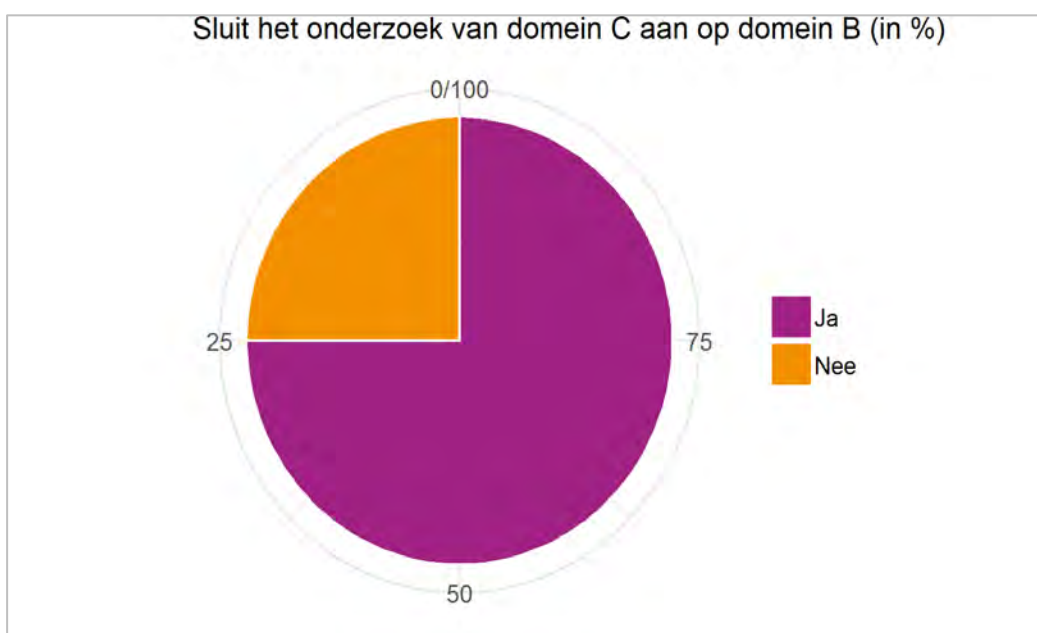
Grafiek 3.12: Dimensies aangeboden op scholen en welke favoriet lijken bij de leerlingen (n=61).

Domein C Verdiepen

Binnen Domein C moeten de leerlingen onderzoek doen. De docenten werd gevraagd of het onderzoek in domein C aansluit bij wat er op school in domein B behandeld is.

In domein C bouwen de leerlingen binnen hun onderzoek meestal (75%) voort op wat in domein B is aangeboden.

Van de docenten die de vraag met ja hebben beantwoord, kiest 53% van hun leerlingen een onderzoeksvraag naar aanleiding van de disciplines die behandeld zijn in domein B, of doen onderzoek o.b.v. de culturele activiteit (4%),

Grafiek 3.13: Aansluiting van het onderzoek in Domein C met het Domein B Verbreden.

In onderstaande grafiek is te zien dat volgens de docenten de meeste leerlingen hun onderzoek richten op de ervaringscontext (68%) en de artistieke context (67%). Wel is het zo dat de onderwerpen redelijk gelijk verdeeld zijn: er is geen onderwerp dat duidelijk meer of minder aandacht krijgt.

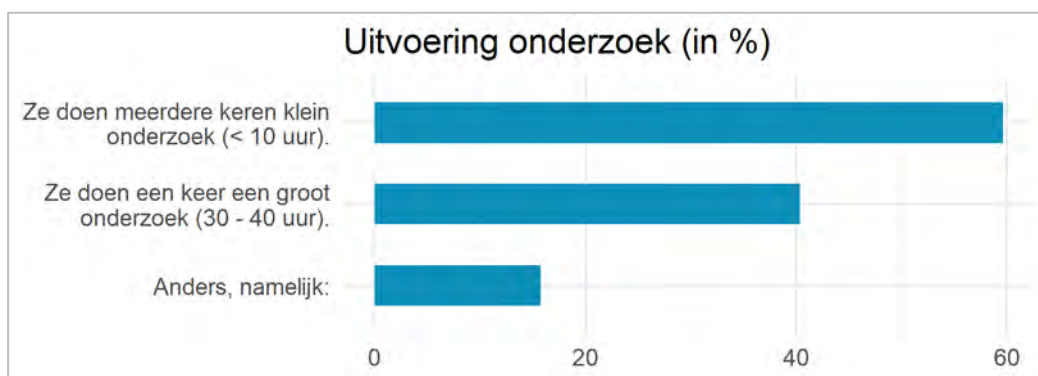
Grafiek 3.14 Onderwerpen onderzoeken binnen CKV (meerdere antwoorden mogelijk) (n=57)

In de bijlage zijn de onderzoeksvragen opgenomen die docenten in het onderzoek als verrassend bestempelden. Tevens is tijdens de landelijke bijeenkomst *Monitor CKV in Perspectief* aan docenten gevraagd hoe zij leerlingen begeleiden om te komen tot een goede onderzoeksvraag. Enkele voorbeelden:

- Sheets met inspiratievoorwerpen vanuit de dimensies.
- Leerling vult de zin aan; Ik ben geïnteresseerd in en ik wil weten....
- Leerlingen volgen eerst een lessenserie over een algemeen thema binnen de kunst, waarna stellingen worden geformuleerd die ze zelf gaan specificeren en gaan onderzoeken.
- Leerlingen krijgen veel persoonlijke begeleiding.
- Vanuit de stof die uit methode *Contrast* behandeld is en dan één discipline en één dimensie kiezen.
- Leerlingen kiezen een activiteit of discipline als onderwerp. De dimensies van CKV dienen als kader voor hun onderwerp.

In 60% van de gevallen voeren de leerlingen meerdere keren klein onderzoek uit en in 40% van de gevallen voeren ze één keer een groot onderzoek uit. Onder 'anders' wordt genoemd dat leerlingen ook wel 3 keer een middelgroot onderzoek uitvoeren, of 2 keer een groot onderzoek en een klein onderzoek (havo) en 3 keer groot en 1 keer klein (vwo).

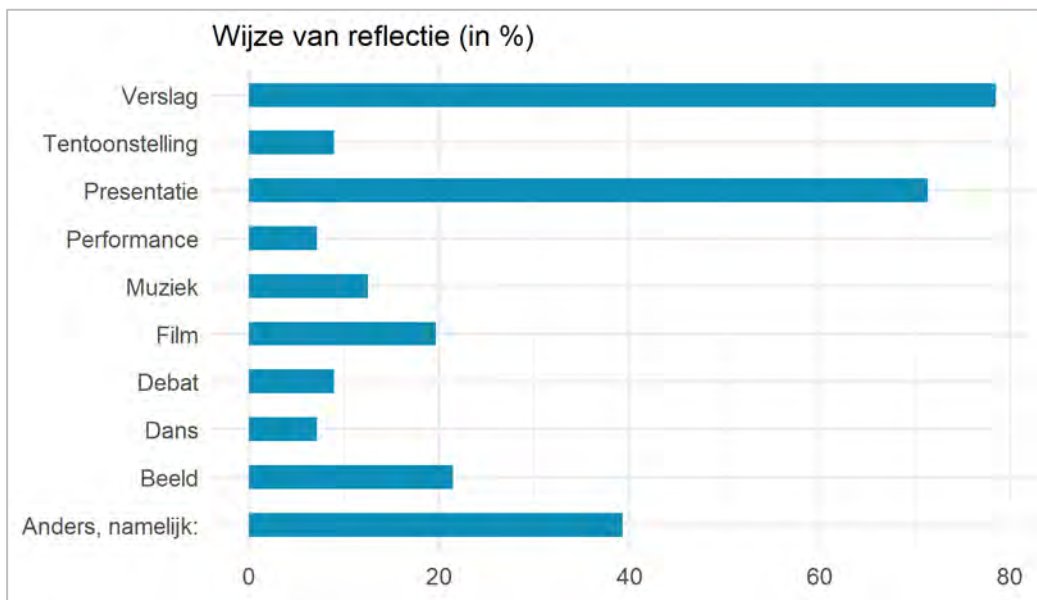
Leerlingen werken zowel in tweetallen (65%) als individueel (63%). Onder 'anders' wordt genoemd dat leerlingen naar aanleiding van hun gekozen onderwerpen worden samengebracht in themagroepen.

Grafiek 3.15: Uitvoering onderzoek (meerdere antwoorden mogelijk) (n=57)

Domein D Verbinden

In domein D reflecteren de meeste leerlingen door middel van het schrijven van een verslag (79%) of door het geven van een presentatie (72%). Naast de in het antwoord aangegeven reflectievormen wordt onder 'anders' ook genoemd: fotografie, vlogs, animatie, minidocumentaire, eindgesprekken, hoorspel, recensies en een toets. Bovendien geven 9 docenten aan dat er meerdere keren tussen alle domeinen wordt gereflecteerd.

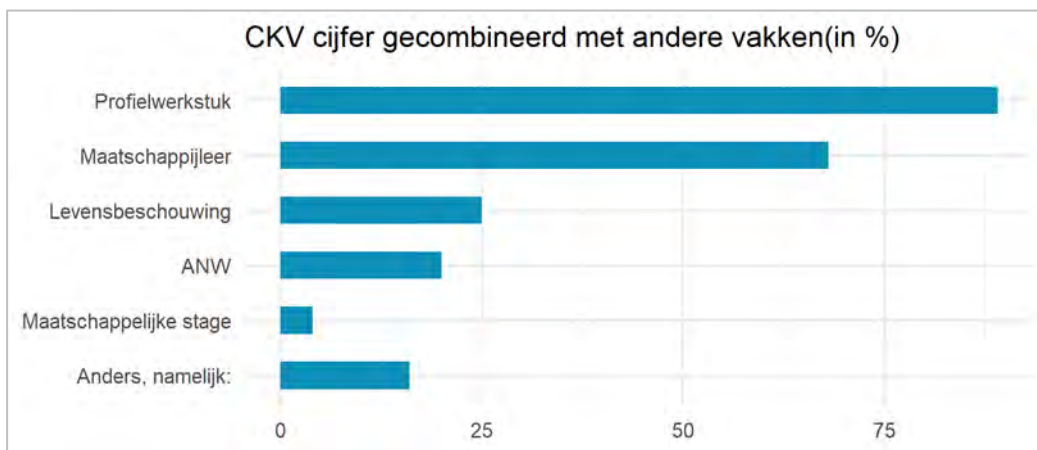

Grafiek 3.16: Wijze van reflectie (n=56). Meerdere antwoorden mogelijk.

3.2.2 Beoordeling

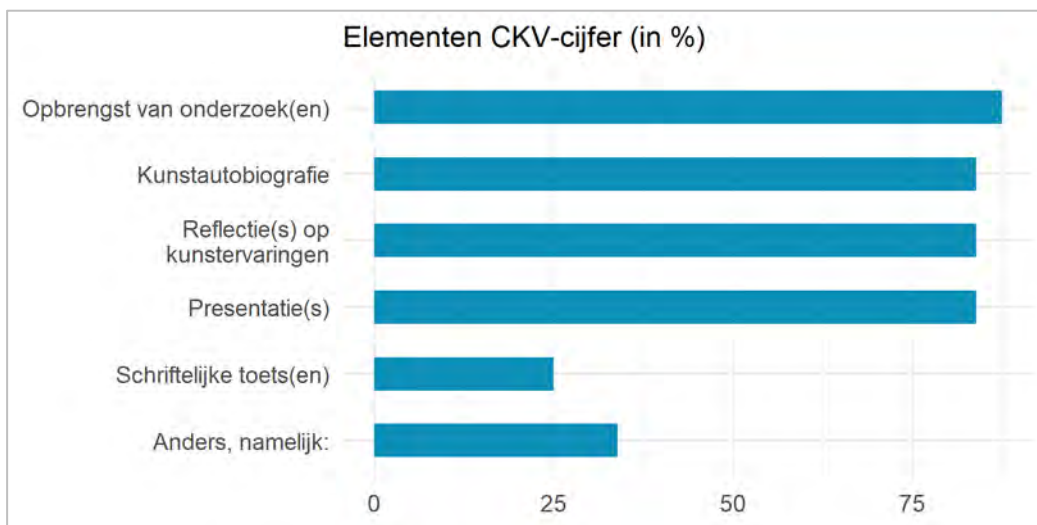
Het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo zal worden afgesloten met een cijfer dat meetelt in het combinatiecijfer. Grafiek 3.17 toont welke andere vakken, naast CKV, op de scholen van de respondenten onder de regeling van het combinatiecijfer vallen.

De combinatie CKV in combinatie met het profielwerkstuk én maatschappijleer komt in 30% van de scholen voor. Onder 'anders' wordt bijvoorbeeld nog genoemd: GLO, literatuur en UNESCO-studies.

Grafiek 3.17: Andere vakken die naast CKV vallen onder de regeling van het combinatiecijfer (n=56).

Op de meeste scholen is het cijfer voor CKV opgebouwd uit de opbrengst van onderzoeken (88%), de kunstautobiografie en reflecties op kunstervaringen en presentaties (allen 84%). Schriftelijke toetsen zijn bij 25% van de docenten een onderdeel van het cijfer. Onder 'anders' (34 %) worden nog genoemd: het kunstdossier, het mondeling gesprek, debat, goed toeschouwer zijn, een eigen visie op CKV. Wanneer de antwoorden worden gekoppeld aan de domeinen kan men stellen dat alle vier de domeinen even zwaar meetellen in de becijfering. Kunstautobiografie (A), Reflecties op kunstervaringen (B), Opbrengst van onderzoeken (C), Presentaties (D).

Grafiek 3.18: Elementen van het CKV-cijfer. Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

3.3 Onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid

In het laatste deel van de vragenlijst beantwoorden de docenten vragen over wat zij vinden van het nieuwe CKV-programma. De leerkrachten geven onder andere aan in hoeverre ze het eens zijn met stellingen over onderwijsbaarheid, haalbaarheid en toetsbaarheid. De stellingen zijn gegroepeerd per thema.

De stellingen zijn beantwoord door 55 docenten. Docenten konden kiezen uit vijf antwoorden:

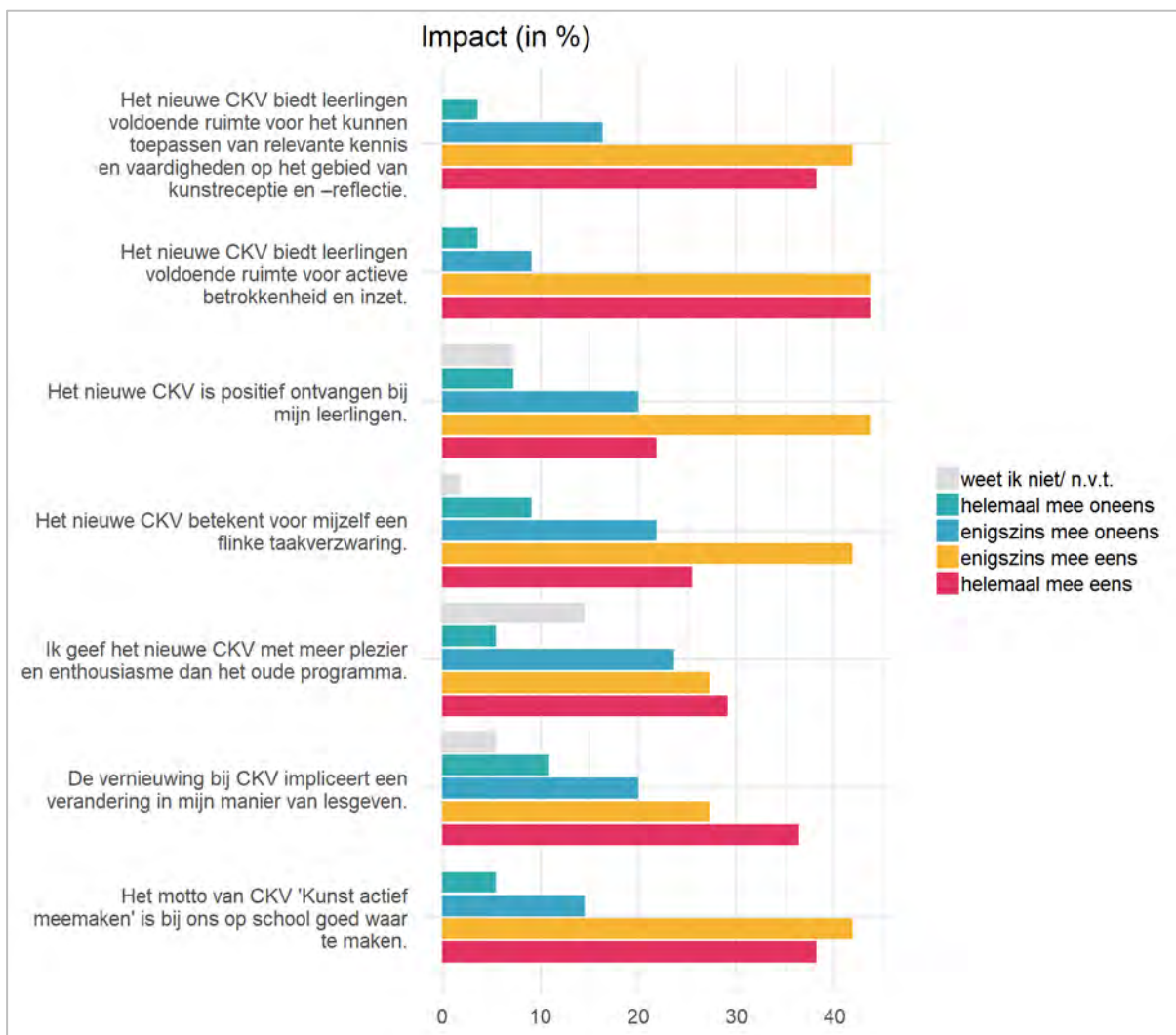
- helemaal mee oneens,
- enigszins mee oneens,
- enigszins mee eens,
- helemaal mee eens
- weet ik niet, n.v.t.

In de grafieken zijn de vijf categorieën integraal gepresenteerd. In de toelichtende tekst zijn de categorieën samengevoegd tot oneens (helemaal mee oneens, enigszins mee oneens) en eens (enigszins mee eens, helemaal mee eens).

De impact van het nieuwe examenprogramma.

Docenten vinden dat leerlingen voldoende ruimte geboden wordt voor actieve betrokkenheid en inzet (88% eens) en om relevante kennis en vaardigheden op het gebied van kunstreceptie en –reflectie, te kunnen toepassen (80% eens). Voor de meeste docenten impliceert het nieuwe CKV een verandering in de manier van lesgeven (63% eens) en ervaren ze als gevolg daarvan een taakverzwaring (67% eens). De meeste docenten geven het nieuwe CKV met meer plezier dan het oude programma (56% eens) en de leerlingen lijken positief over het programma (66% eens).

Het motto van CKV 'kunst actief meemaken' is bij de meeste scholen goed waar te maken (80% eens). Daarmee wordt onderschreven dat de ruimte die het programma biedt, goed kan worden benut op scholen. De antwoorden op de laatste twee stellingen hangen positief samen

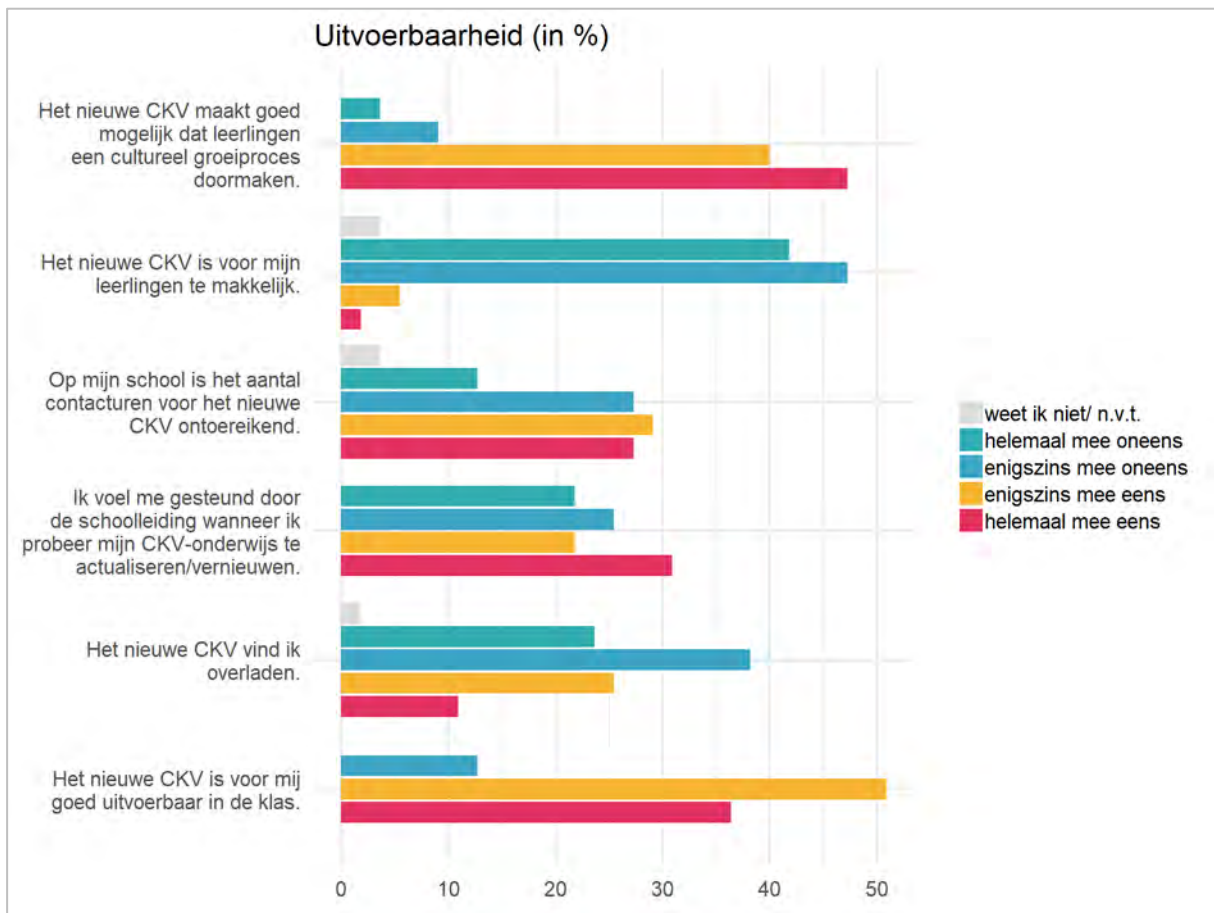

Grafiek 3.19: Impact van het nieuwe examenprogramma voor CKV. Voor elke stelling wordt weergegeven welk percentage van de docenten eens of oneens antwoordde.

3.3.1 Onderwijsbaarheid

In grafiek 3.20 staan stellingen met betrekking tot algemene uitvoerbaarheid van het programma.

Het nieuwe examenprogramma CKV wordt niet als te makkelijk ervaren: de docenten zijn het overwegend oneens met die stelling (89% oneens). Over of het nieuwe CKV overladen is, zijn de docenten verdeeld, maar ze neigen ertoe het daarmee oneens te zijn (62%). De mening over de toereikendheid van het aantal beschikbare contacturen is ook verdeeld: een kleine meerderheid van docenten vindt het aantal contactuur toereikend (56% eens).

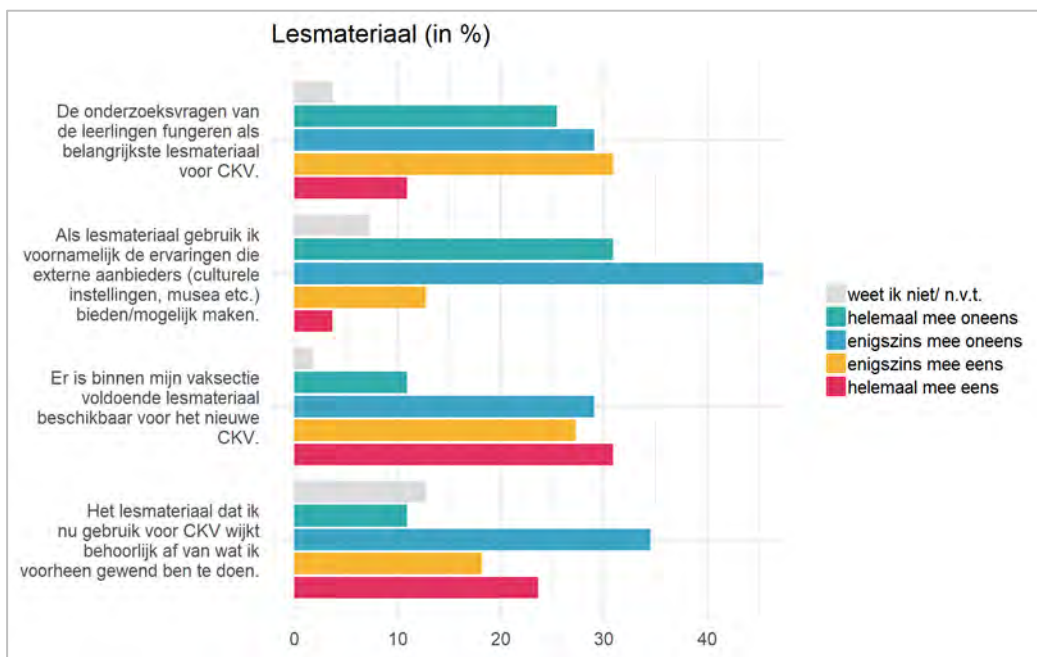
Grafiek 3.20: Uitvoerbaarheid van het nieuwe examenprogramma voor CKV. Voor elke stelling wordt weergegeven welk percentage van de docenten eens of oneens antwoordde.

Lesmateriaal

De meeste docenten hebben binnen de vaksectie voldoende lesmateriaal beschikbaar (58% eens), maar ook een grote groep heeft dat niet (40% oneens).

De onderzoeksvragen van leerlingen zijn voor de meeste docenten niet het belangrijkste lesmateriaal (54% oneens) en de meeste docenten gebruiken niet de ervaringen bij externe cultuuraanbieders als belangrijkste lesmateriaal (76% oneens).

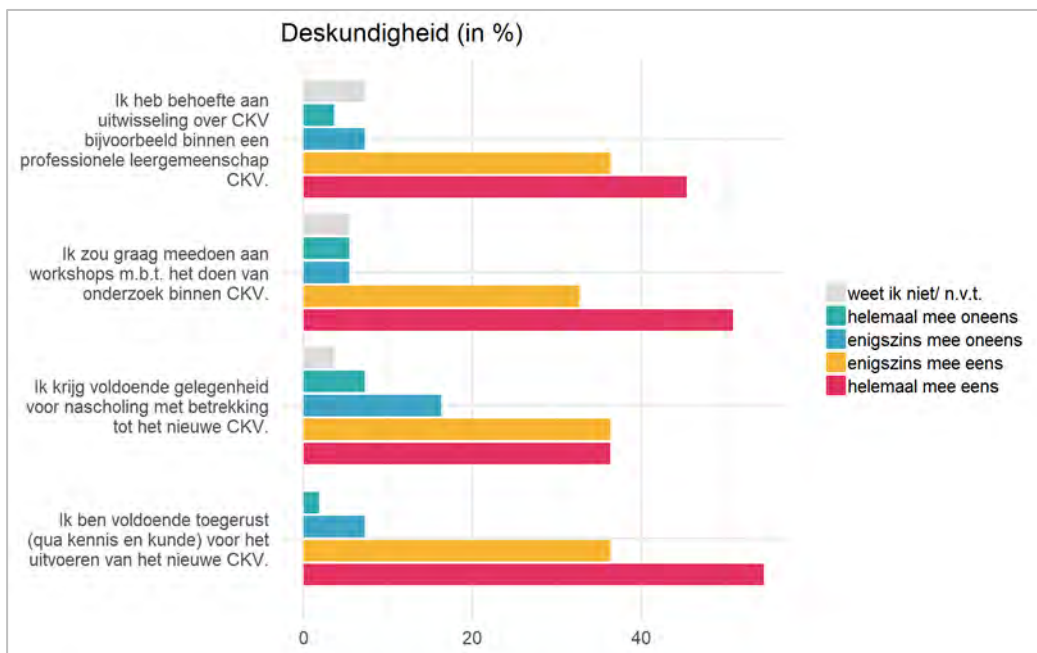
Het lesmateriaal dat de docenten gebruiken wijkt voor sommige docenten af van wat zij gewend zijn (42% eens), en voor sommige niet (46% oneens).

Grafiek 3.21. Uitvoerbaarheid met betrekking tot lesmateriaal van het nieuwe examenprogramma voor CKV. Voor elke stelling wordt weergegeven welk percentage van de docenten eens of oneens antwoordde.

Deskundigheid

Docenten vinden dat ze voldoende toegerust zijn voor het uitvoeren van nieuwe CKV (91% eens). Zij krijgen voldoende gelegenheid voor nascholing voor CKV (72% eens), en de meesten (84%) geven aan interesse te hebben in workshops over het doen van onderzoek binnen CKV. Daarnaast hebben veel docenten (81%) behoefte aan professionele uitwisseling over CKV.

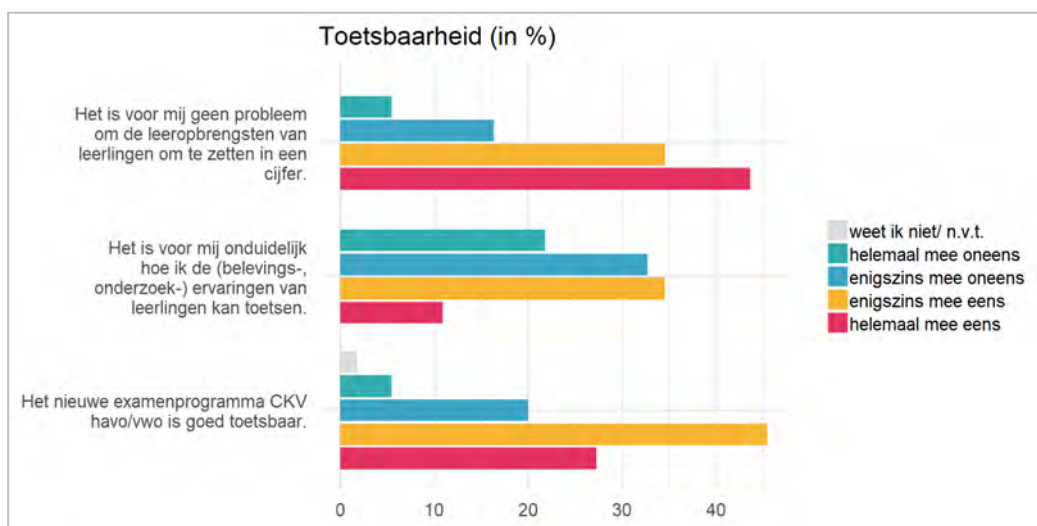

Grafiek 3.22: Uitvoerbaarheid met betrekking tot deskundigheid van het nieuwe examenprogramma voor CKV. Voor elke stelling wordt weergegeven welk percentage van de docenten eens of oneens antwoordde.

3.3.2 Toetsbaarheid

Een belangrijke verandering is dat nieuwe CKV een cijfervak geworden is. In grafiek 2.22 staan stellingen met betrekking tot de toetsbaarheid van het nieuwe programma.

De meeste docenten (72%) vinden het nieuwe CKV programma voor havo/vwo goed toetsbaar. Doorgaans vinden ze het ook geen probleem om de leeropbrengsten om te zetten in een cijfer (79% mee eens). Hoe de belevings- en onderzoekservaringen getoetst kunnen worden is voor ongeveer de helft van de docenten onduidelijk (46% eens) en de andere helft duidelijk (55% eens).

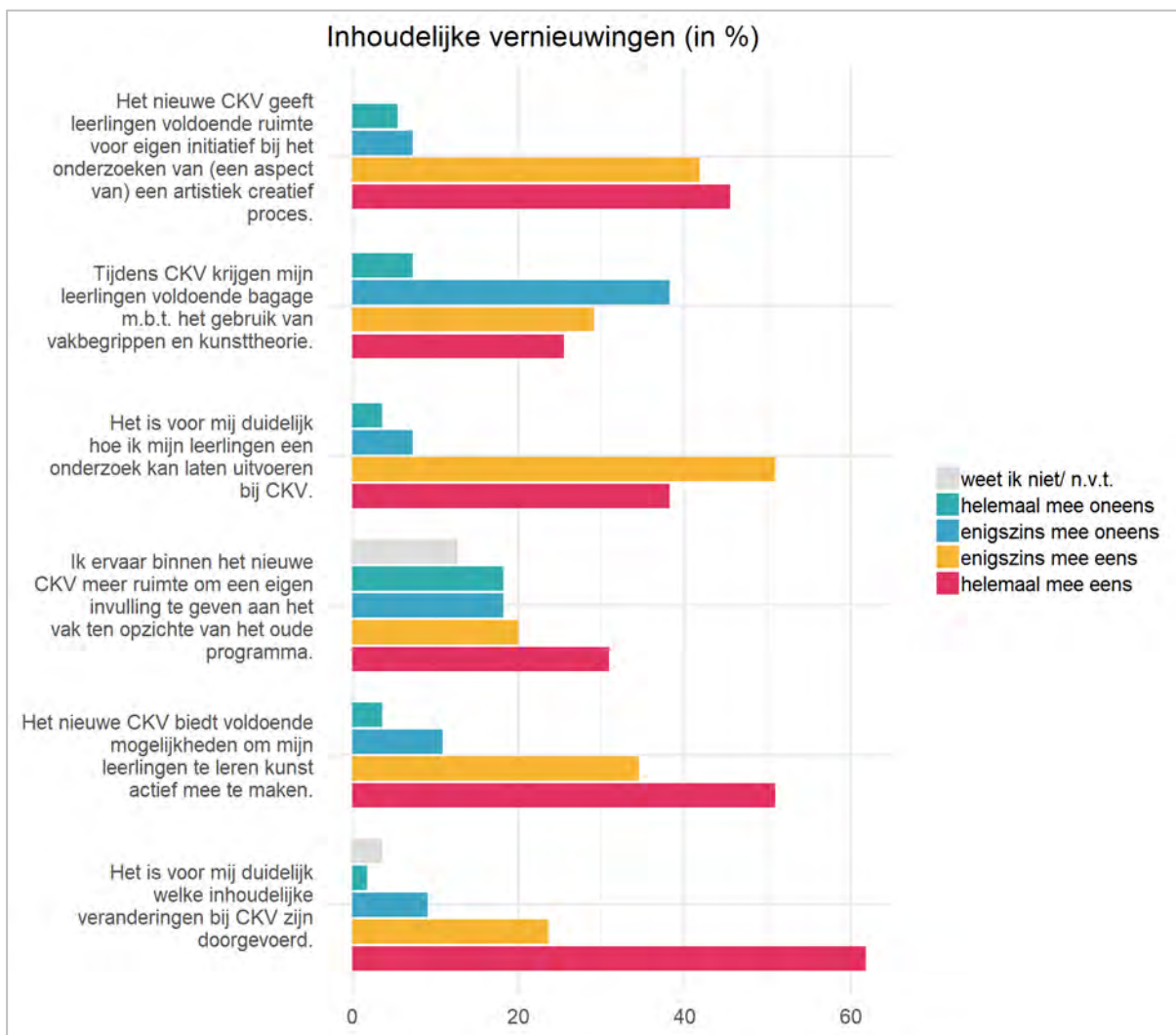

Grafiek 3.23. Uitvoerbaarheid met betrekking tot toetsing in het nieuwe examenprogramma voor CKV. Voor elke stelling wordt weergegeven welk percentage van de docenten eens of oneens antwoordde.

3.3.3 Haalbaarheid

De docenten werden stellingen voorgelegd over de haalbaarheid van de inhoudelijke vernieuwing van het examenprogramma. Voor de meeste docenten (86%) is duidelijk welke inhoudelijke veranderingen zijn doorgevoerd (86% eens). Over het algemeen vinden docenten (86%) dat het nieuwe CKV leerlingen mogelijkheden biedt om te leren kunst actief mee te maken. Het nieuwe CKV geeft leerlingen ook voldoende ruimte voor eigen initiatief bij het onderzoeken van een artistiek creatief proces, vinden de meeste docenten (87% eens). Voor de meeste docenten (89%) is het ook duidelijk hoe zij hun leerlingen een onderzoek kunnen laten uitvoeren.

De helft van de docenten (51%) ervaart meer ruimte in het nieuwe CKV-programma dan in het oude om een eigen invulling te geven aan het vak, maar hierbij geeft ook een relatief groot deel aan het niet te weten (13%). Iets meer dan de helft van de docenten vindt dat het nieuwe CKV voldoende bagage meegeeft aan leerlingen m.b.t. het gebruik van vakbegrippen en kunsttheorie (54% eens).

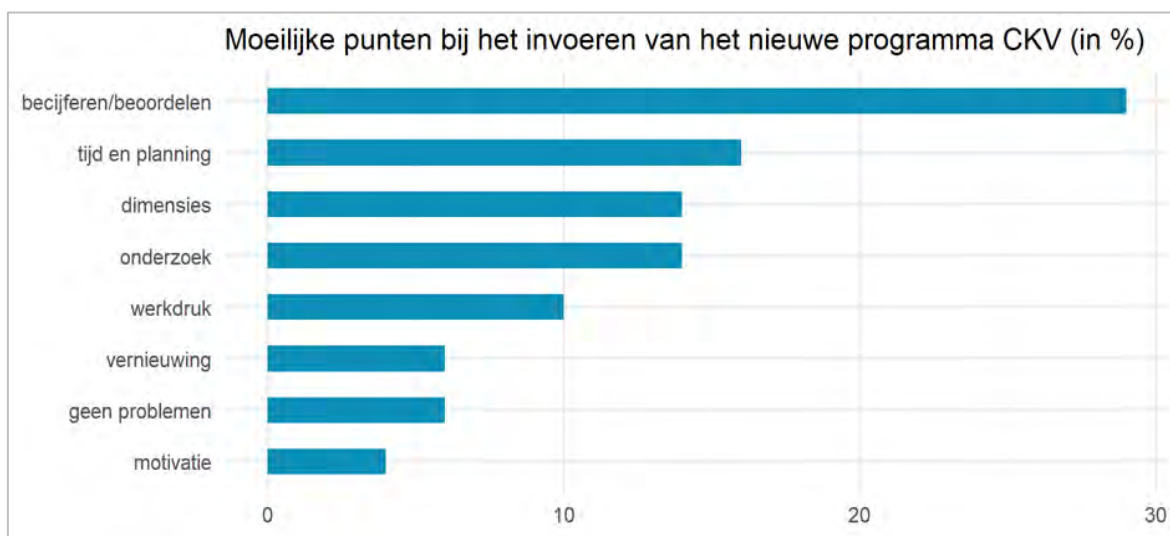

Grafiek 3.24. Inhoudelijke vernieuwingen in het nieuwe examenprogramma voor CKV. Voor elke stelling wordt weergegeven welk percentage van de docenten eens of oneens is.

Aan de docenten is gevraagd wat zij moeilijk/lastig vinden bij het invoeren van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo. De antwoorden zijn gerubriceerd in een aantal categorieën (zie grafiek 3.25).

- **Dimensies**
Dimensies zijn een nieuw onderdeel in het examenprogramma. Docenten zijn op zoek naar een goede manier om de dimensies actief te behandelen. Een docent geeft aan dat leerlingen de dimensies abstract vinden. Een docent heeft daartoe in dit eerste jaar de dimensies gekozen die het meest tot de verbeelding spreken bij leerlingen.
- **Onderzoek**
Docenten zijn zoekende naar het vormgeven van goed onderzoek. Aspecten als zinvol onderzoek, buitenschools onderzoek, diepgang aanbrengen, voldoende keuzes, begeleiden van grote groepen worden genoemd.
- **Vernieuwing**
Er is een docent die het nieuwe programma niet zo vernieuwend vindt en er is een docent die aangeeft dat er geen kennis en diepgang zit in het nieuwe programma. Een andere docent merkt op dat leerlingen nu beter werken dan met het oude programma.
- **Becijferen/beoordelen**
Het geven van cijfers vinden docenten ingewikkeld, met name bij de kunstautobiografie (1x), onderzoeken (2x). Een docent geeft aan dat voor becijfering rubrics nodig zijn, en dat er juist daardoor weinig ruimte voor creativiteit is.

- *Motivatie*
Er zijn 2 docenten die aangeven dat het motiveren van alle leerlingen niet eenvoudig is, met name bij havo 4-leerlingen is dat lastig.
- *Werkdruk*
Slechte omgevingsfactoren (zoals te weinig ruimte en budget, geen goede samenwerking binnen het docententeam, geen steun van de directie of geen gebruik kunnen maken van het kunstlokaal) zorgen voor een hoge werkdruk.
- *Tijd en planning*
Tijd is een beperkende factor in het creëren van voldoende mogelijkheden om leerlingen in aanraking te laten komen met authentieke kunst. Dat komt onder andere door het lesrooster en het kleine aantal contacturen. Daarnaast blijkt het begeleiden van leerlingen in het onderzoek een tijdrovende bezigheid te zijn.

Grafiek 3.25. Moeilijke punten bij het invoeren van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo. De grafiek toont gerubriceerde reacties op een open vraag.

Sterke punten van het CKV-programma

Op de vraag wat de twee sterke punten zijn van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo scoort het doen (*uitvoeren*) van onderzoek het hoogst (49%). Vervolgens dat leerlingen actiever kunst moeten beleven (gestimuleerd worden) (22%), en dat het een cijfervak geworden is (22%), met de daaraan soms toegekende status. Ook wordt vaak genoemd dat het vak voldoende keuzevrijheid (20%) laat voor docenten en ruimte geeft voor eigen inbreng van de leerlingen (13%). Tot slot wordt de structuur, actualiteit en diepgang van nieuwe CKV door docenten als sterk punt genoemd. Het volgende figuur maakt in een woordbeeld duidelijk welke onderwerpen het meest frequent zijn genoemd. Hoe vaker genoemd, hoe groter het woord.

Figuur 1: Sterke punten van het nieuwe examenprogramma CKV (n=51)

4. Conclusies en aanbevelingen

Dit onderzoek probeert zicht te krijgen op de manier waarop het nieuwe examenprogramma CKV in het eerste uitvoeringsjaar is vertaald naar de onderwijspraktijk. Op welke wijze geven docenten CKV invulling aan het nieuwe CKV? Waar zijn ze tevreden over en waar ervaren ze nog eventuele knelpunten? We vatten de conclusies en/of opvallende zaken nog eens samen. Tot slot hebben we op grond van de uitkomsten enkele aanbevelingen geformuleerd voor het brede veld van docenten CKV en andere kunstprofessionals die werken vanuit het 'nieuwe' examenprogramma CKV havo/vwo.

4.1 Samenvattend overzicht

Vorbereiding invoering

- Ruim 71% van de docenten heeft geantwoord dat ze ter voorbereiding de digitale *Handreiking schoolexamen CKV* hebben geraadpleegd voor informatie en suggesties (zoals voorbeeldmatige uitwerkingen van het PTA, de 11 dimensies of onderzoeksopdrachten).
- Bij de vraag of docenten CKV behoefte hebben aan nascholing, geven zij het vaakst aan (42%) dat ze behoefte hebben aan scholing met betrekking tot het uitvoeren van onderzoek bij CKV. Bij 35% van deze docenten gaat het om scholing met betrekking tot het gebruik van de dimensies. 18% van de docenten geeft aan geen behoefte te hebben aan nascholing.
- Vrijwel alle docenten hebben extra tijd nodig om het nieuwe programma in te voeren (98%). Deze extra tijd komt voor 95% van de docenten uit hun vrije tijd.
- Ruim 64% van de docenten CKV heeft zijn *best practice* lessen kunnen inpassen in het nieuwe programma. Daarnaast heeft 62% van de docenten de samenwerking met externe partners kunnen voortzetten. 15% van docenten heeft geen bruikbare elementen uit het 'oude' programma kunnen (her)gebruiken.
- Het grootste deel van de docenten (64%) gebruikt geen (bestaande) lesmethode voor CKV.

De onderwijspraktijk - focus op domeinen

- In **domein A Verkennen** laten bijna alle docenten (93%) de leerlingen hun kunstervaringen en opvattingen verwerken in een kunstautobiografie. Bij 48% van de respondenten gaan de leerlingen met elkaar in gesprek over hun kunstervaringen.
- **Domein B Verbreden** wordt door de docenten ingevuld met het organiseren van excursies en activiteiten (89%). Ook laten ze de leerlingen er zelfstandig opuit gaan (71%) en worden culturele aanbieders naar de school gehaald (41%). De leerlingen worden gestimuleerd om in contact te komen met verschillende kunstuitingen. 87% van de docenten maakt hiervoor gebruik van bestaande contacten met culturele instellingen.
- Bij 'manieren om buiten de vertrouwde kunstwereld te treden' wordt in de helft van de antwoorden aangegeven dat dit plaats vindt door verplichte excursies en opdrachten. In de andere helft is er sprake van vrije keuze, al dan niet gestimuleerd door de docent of binnen aangegeven kaders.
- Van de docenten geeft 13% aan dat zij geen gebruik maken van contacten met culturele instellingen, 87% geeft aan dat zij daar wel gebruik van maken.

- Voor havo en vwo wordt beeldende kunst en vormgeving het meeste aangeboden (90% en 91% respectievelijk). Zowel bij havo als vwo wordt film het vaakst als favoriet van de leerlingen aangemerkt, gevolgd door muziek.
- Alle scholen bieden conform het examenprogramma minimaal 3 disciplines aan voor havo en 4 voor vwo.
- Scholen kunnen meerdere dimensies aanbieden. De meest aangeboden dimensie is Schoonheid en lelijkheid (78%), gevolgd door Feit en fictie (71%). Leerlingen lijken die dimensies als favorieten te hebben. 16% van de scholen bieden alle 11 dimensies aan. De meeste scholen (80%) bieden tussen de 3-7 dimensies aan.
- In **domein C Verdiepen** bouwen de leerlingen binnen hun onderzoek meestal (75%) voort op wat in domein B is behandeld.
- De meeste leerlingen richten hun onderzoek op de ervaringscontext (68%) en de artistieke context (67%).
- In 60% van de gevallen voeren de leerlingen meerdere keren een klein onderzoek uit, en in 40% van de gevallen voeren ze één keer een groot onderzoek uit.
- Leerlingen werken vaak individueel (63%), maar ook veel samen met andere leerlingen (bijvoorbeeld 65% in tweetallen).
- In **domein D Verbinden** reflecteren de meeste leerlingen door middel van het schrijven van een verslag (79%) of door het geven van een presentatie (72%). Naast verslag en presentatie worden er meerdere vormen van reflectie gebruikt.
- 9 docenten geven aan dat zij meerdere keren tussen alle domeinen reflectie inbouwen.

De onderwijspraktijk - beoordeling

- 30% van de scholen combineren het CKV-cijfer met het profielwerkstuk en maatschappijleer.
- Op de meeste scholen is het cijfer voor CKV opgebouwd uit de opbrengst van onderzoeken (88%), de kunstautobiografie en reflecties op kunstervaringen en presentaties (allen 84%). Schriftelijke toetsen zijn bij 25% van de scholen een onderdeel van het cijfer.
- Wanneer de antwoorden worden gekoppeld aan de domeinen kan men stellen dat alle vier domeinen even zwaar meetellen in de becijfering. Kunstautobiografie (A), Reflecties op kunstervaringen (B), Opbrengst van onderzoeken (C), Presentaties (D).

Onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid

- Het motto van CKV 'kunst actief meemaken' is bij de meeste scholen goed waar te maken (80%). Daarmee wordt onderschreven dat de ruimte die het programma biedt, goed kan worden toegepast op scholen (de antwoorden op de laatste twee stellingen komen ook sterk overeen (ze zijn gecorrigeerd)).
- Voor de meeste docenten impliceert het nieuwe CKV een verandering in de manier van lesgeven (63% eens) en ervaren ze het over het algemeen als een flinke taakverzwaring (67% eens).
- De meeste docenten geven het nieuwe CKV met meer plezier dan het oude programma (56% eens) maar er is ook nog een grote groep docenten die daarover nog onbeslist is (15%). De leerlingen lijken het nieuwe CKV-programma positief te hebben ontvangen (66% eens).

De stelling 'Het nieuwe CKV betekent voor mijzelf een flinke taakverzwaring' wordt vergeleken met de vraag waar de docenten de extra tijd vandaan halen voor de invoering van het nieuwe programma voor CKV. Bij de respondenten die het eens zijn met deze stelling, blijkt dat 97% vrije tijd steekt in de voorbereiding op de invoering van het nieuwe programma.

Onderwijsbaarheid

- De docenten vinden dat leerlingen in het nieuwe CKV een cultureel groeiproces kunnen doormaken (87% eens); tevens vinden docenten het nieuwe CKV goed uitvoerbaar in de klas (87% eens).
- Het nieuwe CKV wordt niet als te makkelijk ervaren (89% oneens).
- Het nieuwe CKV wordt niet als overladen ervaren (62% oneens).
- In het vernieuwen of actualiseren van het CKV-programma voelen docenten zich ongeveer even vaak wel als niet gesteund door de schoolleiding.
- Over de toereikendheid van het aantal contacturen zijn de meningen ook verdeeld.

Lesmateriaal

- 58% van de docenten heeft voldoende lesmateriaal beschikbaar op hun vaksectie, maar 40% heeft dat niet.
- 76% van de docenten gebruiken niet de ervaringen bij externe cultuuraanbieders als lesmateriaal.
- Voor 42% docenten wijkt het lesmateriaal dat ze nu gebruiken voor CKV af van wat zij gewend zijn, voor 46% niet.
- De onderzoeksvragen van leerlingen zijn voor de meeste docenten niet het belangrijkste lesmateriaal (54% oneens).

Deskundigheid

- Docenten vinden dat ze voldoende toegerust zijn voor het uitvoeren van CKV (81% eens), hoewel natuurlijk noemenswaardig is dat enkele docenten aangeven dat niet te zijn (9% eens).
- Docenten krijgen voldoende gelegenheid voor nascholing voor CKV (72% eens). De meeste docenten (84%) hebben interesse in workshops over het doen van onderzoek binnen CKV. Daarnaast hebben veel docenten (81%) behoefte aan uitwisseling over CKV (binnen een professionele leergemeenschap CKV).

Toetsbaarheid

- 72% van de docenten vinden het nieuwe CKV-programma voor havo/vwo goed toetsbaar. Doorgaans vinden ze het geen probleem om de leeropbrengsten om te zetten in een cijfer (79% eens).
- Het is voor meer dan de helft van de bevraagde docenten (55%) duidelijk hoe de belevings- en onderzoekservaringen getoetst kunnen worden.

Haalbaarheid

- Voor 86% van de docenten is het duidelijk welke inhoudelijke veranderingen zijn doorgevoerd. De meeste docenten (86%) vinden dat leerlingen kunnen leren kunst actief mee te maken in het nieuwe CKV, en dat het nieuwe CKV leerlingen ook voldoende ruimte geeft voor eigen initiatief bij het onderzoeken van een creatief proces.
- Voor 89% van de docenten is het duidelijk hoe zij hun leerlingen een onderzoek kunnen laten uitvoeren.
- 54% van de docenten vindt dat het nieuwe CKV voldoende bagage meegeeft aan de leerlingen met betrekking tot het gebruik van vakbegrippen en kunsttheorie.

Sterke punten

Docenten vinden sterke punten van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo:

- dat leerlingen een CKV-onderzoek moeten uitvoeren;
- dat leerlingen actiever kunst moeten beleven en ervaren;
- dat CKV nu een vak is dat afgesloten wordt met een cijfer;
- dat er voldoende keuzevrijheid voor de leerkrachten en ruimte voor eigen inbreng van de leerlingen is.

4.2 Aanbevelingen

De respons op de vragen geeft inzicht in de manier waarop de beoogde verandering in het examenprogramma CKV havo/vwo in de dagelijkse lespraktijk door docenten en leerlingen wordt geïmplementeerd (geïnterpreteerd en uitgevoerd curriculum) en gerealiseerd (ervaren). De analyse van de respons leidt tot de volgende hoofdaanbevelingen.

Nascholing en deskundigheidsbevordering

De respondenten hebben aangegeven behoefte te hebben aan nascholing en ondersteuning. Het gaat met name om het begeleiden van het CKV-onderzoek zoals in domein C (specifiek gericht op het formuleren van een goede onderzoeksvraag en het vooronderzoek dat hierbij nodig is) en het beoordelen en waarderen van dat onderzoek. Het verdient aanbeveling dat aanbieders van training en opleiding (bij culturele instellingen, hbo/wo) hiermee rekening houden. Ook is het wenselijk dat het scholingsaanbod tijdig en inhoudelijk duidelijk wordt gecommuniceerd zodat docenten er in hun jaarplanning rekening mee kunnen houden en zich tijdig kunnen aanmelden.

Netwerken: het oprichten van DOT's of PLG's

Docenten hebben aangegeven dat ze open staan voor het delen van hun ervaringen met het nieuwe examenprogramma CKV voor havo/vwo en het ontwikkelen en/of delen van lesmateriaal (bestaand materiaal en/of nieuw ontwikkeld). Hiertoe zou een docentontwikkelteam (DOT) of professionele leergemeenschap (PLG) opgericht kunnen worden. Een andere mogelijkheid is het organiseren van een x-aantal bijeenkomsten in de eigen regio, eventueel in samenwerking met het vervolgonderwijs en/of culturele instellingen en musea. Daarnaast zou er wellicht ook een digitale ontmoetingsplek op de website *Handreiking schoolexamen CKV* gecreëerd kunnen worden waar docenten hun CKV-materiaal en CKV-onderzoeksvragen kunnen delen.

Referenties

Akker, J. van den (2003). Curriculum perspectives: An introduction. In J. van den Akker, W. Kuiper & U. Hameyer (eds.), *Curriculum landscapes and trends* (pp. 1-10). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Alberts, R.V.J. & Erens, B.J.M (2018) *Verslag van de examencampagne 2018 voortgezet onderwijs*. Cito
<https://www.cito.nl/onderwijs/voortgezet-onderwijs>

Ministerie van OCW (2013). *Wetsvoorstel bovenbouw havo/vwo* [Kamerbrief]. Geraadpleegd op 12 april 2018 van
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2013/07/05/kamerbrief-over-het-wetsvoorstel-bovenbouw-havo-vwo>

R Core Team (2013). *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna: R Foundation for Statistical Computing.

Vernieuwingscommissie CKV (2014). *Advies examenprogramma CKV havo/vwo*. Enschede: SLO.

Website: <http://handreikingschoolexamen.slo.nl/ckv>

Bijlage

Welke onderzoeksvraag van een leerling vond u verrassend en wilt u delen met het veld?

- Onderzoek over psychedelische muziek, knap uitgevoerd ook.
- Welke overeenkomsten en verschillen zijn er tussen dans en turnen?
- Kijkt een chef-kok naar beeldende kunst om inspiratie op te doen?
- Worden films beter gewaardeerd als er fictie aan een op feiten gebaseerde verfilming is toegevoegd?
- Hoe kunnen dove mensen een concertvoorstelling ervaren?
- Wij hebben met 4vwo (kleine groepjes) een herbestemmingsplan opgesteld voor het oude schoolgebouw
- Heel veel leuke onderwerpen, arch, filmmuziek, mode, stripverhalen, street art, eetcultuur, reclame, fotografie, nieuwe media: games, virtual reality, ckv als verplicht vak.
- Dit jaar heb ik in h4 zelf de onderzoeksvraag gegeven door tijdgebrek en om de kwaliteit te verhogen. In 4 vwo beginnen de leerlingen pas halverwege het jaar met het vak en gaan zij in het begin van 5 vwo aan hun onderzoek beginnen. Ik was in voorgaande jaren niet zo enthousiast over de onderzoeksvragen van leerlingen.
- Culturele vergelijking tussen een tuindorp in Amsterdam-noord en een nieuwbouwwijk in Purmerend.
- Hoe implementeer je een klassiek muziekstuk in een modern nummer?
- Hoe beïnvloedt creativiteit het onderwijs, en het onderwijs mijn creativiteit? (vwo) hoe is het logo van Pinkpop en het in beeld brengen van het festival, in de loop der jaren veranderd? (havo).
- Hoe kan ik mijn klasgenoten bewust maken van de vluchtelingenproblematiek door middel van een zelf gemaakte fotoserie? Hoe maak je een geëngageerd portret? Waardoor wordt kunstenaar Jan van der Veer geïnspireerd? Hoe maak je een digitaal kunstwerk analoog en andersom? Hoe ontwerp je een map voor een game? Wat was innovatief aan de schildertechniek van Van Gogh?
- Te gesloten opdracht bij ons helaas. Wel feit & fictie uitleg + het formuleren van een mening.
- Nog te weinig zicht op; de ckv lessen zijn bij ons h4 env4 door elkaar en allemaal tegelijk, hectisch jaar wegens nieuwe manier. Inventariseren komt nog.
- In hoeverre is deze ... Kunst... Beïnvloed door...
- Een vraag over kunst in relatie met de internetontwikkelingen. Ging niet alleen over delen maar internet als middel.
- Hoe kunnen we de invloed van social media verminderen bij leerlingen van vier havo op het IJburg college?
- Hoe werkt muziek bij het gamen?
- Waarom wordt k-pop steeds globaler?
- Hoe komt de top-40 tot stand?
- We formuleren zelf de onderzoeksvragen omdat het tijds technisch niet mogelijk is om leerlingen dit zelf te laten doen.

Als landelijk kenniscentrum leerplanontwikkeling richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Hoofdlocatie
Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Nevenlocatie
Aidadreef 4
3561 GE Utrecht

Postadres
Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)